
X NUORTEN RANGAISTUSJÄRJESTELMÄN TOIMINTA 1990-LUVUN ALUSTA NYKYPÄIVÄÄN

Matti Marttunen

Johdanto

Viime vuosina on keskusteltu paljon kontrollin ankaroitumisesta maassamme. Lastensuojelun tutkijat ovat esittäneet, että lastensuojelun toimintaan olisi lisääntyvässä määrin yhdistymässä sille perinteisesti vieraita kontrollitoimia (Harrikari 2004). Nuorisorikollisuuden tutkijat ovat puolestaan havainneet, että nuorten lainvastaisten tekojen todennäköisyys tulla poliisin tietoon on viimeisen kymmenen vuoden aikana kasvanut. Tämän on arvioitu heijastavan sosiaalisen kontrollin yleistä tehostumista maassamme (Kivivuori, tämä teos). Rikosoikeudellisen rangaistusjärjestelmän yleistä kehitystä kuvanneet tutkijat ovat puolestaan havainneet rangaistuskäytännön ankaroitumista (Lappi-Seppälä 2003). Erittelen tässä artikkelissa sitä, miltä väitteet kontrollin kiristymisestä näyttävät nuorten rangaistusjärjestelmän näkökulmasta.

Kun keskustellaan kontrollin tasosta ja tehosta, on tietysti syytä muistaa, että sosiaalinen kontrolli muodostaa jatkumon: kontrollia ovat toisten nuorten reaktiot, vanhempien, opettajien ja koulujen kontrolli, vartijoiden ja poliisin harjoittama kontrolli, ja lopulta myös virallisen seuraamusjärjestelmän puitteissa tapahtuva kontrolli. Nämä voivat periaatteessa kehittyä eri tavoilla. Tässä luvussa keskityn rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän nuoriin kohdistuvan toiminnan kuvaukseen ja analysointiin. Johdonmukaisena seurauksena tästä on, että kirjoittaessani rikollisuudesta tarkoitan poliisin tietoon tullutta rikollisuutta – ellen asiayhteydessä nimenomaisesti toisin mainitse.

Olen vastikään julkaistussa teoksessa käsitellyt yksityiskohtaisesti ja laajasti nuoria koskevaa rikos- ja prosessioikeudellisesta sääntelyä (Ks. Marttunen 2005a). Tämä artikkeli sitä vastoin koskee nuorisorikosoikeusjärjestelmän käytäntöjä ensisijassa tilastojen ja käytäntöjen näkökulmasta. Sivuutan pääsääntöisesti juridiikan ja keskityn kuvaamaan ja analysoimaan 15–17-vuotiaita rikoksesta epäiltyjä koskevan rangaistusjärjestelmän toimintaa 1990-luvun alusta nykypäivään.¹ Tarkemmat kysymyksenasetteluni ovat seuraavia: Kuinka suuri osa nuorten rikoksista on edennyt 1990-luvun aikana ja etenee nykyisin tuomioistuinten käsiteltäväksi? Millaisia rangaistuksia nuorille on mainittuna ajanjaksona tuomittu? Onko rangaistuskäytännössä tapahtunut merkittäviä muutoksia? Jos on, mitä? Artikkelin päätteeksi hahmottelen vastauksia kontrollin kiristymistematikkaan sekä siihen, mihin suuntaan nuoria koskevaa rangaistusjärjestelmää ollaan tulkintani mukaan kehittämässä, millä ehdoilla ja millaisen kriminaalipoliittisen näkemyksen varassa.

Suomalaisen nuorisorikosoikeuden perusteet

Nuoren tekemä rikos voi johtaa ankaruusjärjestyksessä seuraaviin rangaistuksiin:

1. Poliisin huomautus
2. Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen (syyllisyys rikokseen vahvistetaan)
3. Rikesakko (kiinteämääräinen varallisuusrangaistus)
4. Rangaistusmääräyssakko (suuruus riippuu rikoksesta ja tuloista)
5. Seuraamusluonteinen tuomitsematta jättäminen (syyllisyys rikokseen vahvistetaan)
6. Tuomioistuinsakko (suuruus riippuu rikoksesta ja tuloista)
7. Ehdollinen vankeus (harkinnanvaraisesti käytettäviä oheisseuraamuksia ovat oheissakko, yhdyskuntapalvelu ja valvonta)

---

¹ Tarkastelun alkamisajankohdaksi on valittu 1990-luvun alku siitä syystä, että tuolloin tuli voimaan lakimuutos, jonka mukaan alle 18-vuotiaan voi tuomita vankilaan vain ”painavien syiden” niin vaatiessa. Vuonna 1991 tuli voimaan toimenpiteistä luopumista koskenut lakiuudistus, joka laajensi syyttäjien harkintavaltaa olla viemättä rikoksia käräjille. Näillä kahdella lakimuutoksella on ollut merkittävä rooli nykyisten käytäntöjen syntymisessä. Artikkelin tarkastelu päättyy eräin poikkeuksin vuoteen 2004, koska tuomioistuintilastot ”laahaavat” muutaman vuoden jäljessä. Artikkelin on kirjoitettu syksyllä 2005 ja viimeistelty huhtikuussa 2006.

8. Nuorisorangaistus (intensiivinen avoseuraamus: tapaamisia 2 kertaa viikossa)
9. Yhdyskuntapalvelu (työntekoa sisältävä avoseuraamus, joka tuomitaan vankilan sijasta ja joka voidaan rikkomusten vuoksi muuntaa vankeudeksi)
10. Vankilarangaistus

Rangaistusvastuun ikäraja on 15 vuotta. Tätä nuorempia kutsutaan rikosoikeudellisessa terminologiassa *lapsiksi*. On huomattava, että niin ikään alaikäisten rikoksiin puuttuvan lastensuojelun toiminnassa kaikkia alaikäisiä kutsutaan lapsiksi. *Nuorista rikoksentekijöistä* puhutaan, kun tarkoitetaan ikäryhmää 15–21-vuotiaat. Lisäksi 15–17-vuotiaista käytetään erikseen nimitystä *nuoret henkilöt*. Nuorten henkilöiden ryhmää koskee joukko seuraamuksen valintaa koskevia lievennyksiä. Heidät on tuomittava tavallista lievemmän rangaistusasteikon mukaan, eikä alaikäiselle voida missään tapauksessa tuomita elinkautista vankeusrangaistusta (RL 6:8). Vuodesta 1997 alkaen osassa maata ja vuoden 2005 alusta koko maassa käytössä ollut nuorisorangaistus koskee vain nuorten henkilöiden ryhmää. Myös syyttämättä (ROL 1:7–8) ja tuomitsematta (RL 6:12) jättämisen edellytyksiä on nuorten ryhmässä lievennetty, kuten myös ehdollisen rangaistuksen (RL 6:9) käytön edellytyksiä (ks. tarkemmin Marttunen 2005a).

Osa ikään perustuvista erityissäännöksistä koskee kaikkia alle 21-vuotiaita. Heidät voidaan nuorten henkilöiden tavoin tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan (RL 6:10). Ikäryhmän rikosoikeudelliseen kohteluun liittyvät lisäksi nuorisovankilaa koskevat erityissäännökset, jotka tosin on kumottu 1.10.2006 voimaan tulevilla uusilla säännöksillä. Nykyinen, kuten myös tuleva, sääntely mahdollistaa alle 21-vuotiaiden vankien vapauttamisen vankilasta aikuisvankeja aikaisemmin, kun tuomiosta on kärsitty kolmannes (RTL 5:9). Myös rikosprosessia koskevassa sääntelyssä on kohtia, joista erät ulottuvat tähän ikäryhmään.

Nuoret ovat lisäksi eräiden rikosoikeutta sivuavien erillisjärjestelyjen kohteena. Nuorten tekemät rikokset otetaan aikuisten tekoja useammin sovittelu-toiminnan piiriin (Takala 2001). Nuoriin voidaan rikoskäyttäytymisen perusteella kohdistaa myös lastensuojelun toimia, joista viimesijainen ja ”tuntuvin” on huostaanotto ja sitä useimmiten seuraava laitossijoitus. Vapaudenriistoon johtaviin toimiin nuoren rikoksen johdosta voidaan ryhtyä myös mielen-terveys- (1116/1990) ja päihdehuoltolain (41/1986) nojalla (ks. Tuori 2004).

Useimmiten lastensuojelulain (683/1983) soveltaminen on käytännössä kuitenkin ensisijaista.

Nuoria rikoksenteijöitä koskeva rikos- ja prosessioikeudellinen lainsäädäntö ovat tällä hetkellä voimakkaassa muutostilassa. Oikeusministeriössä on parasta-aikaa virkamiesvalmistelussa laaja-alainen nuorten rikosten käsittelyä koskeva uudistuspaketti. Nykyisen järjestelmän peruspuitteet eivät kuitenkaan tule muuttumaan, eikä keskeisiin 15 ja 18 vuoden ikärajoihin olla puuttumassa. Moniin lakeihin on kuitenkin ehdotettu muutoksia. Nuorisoarestia on kaavailtu uudeksi rikosprosessin aikaiseksi pakkokeinoksi (mutta ei siis varsinaiseksi rangaistukseksi) ja nuoren rikosenteijän elämäntilanne pyritään tulevaisuudessa selvittämään tarkemmin seuraamusharkintaa, seuraamusten täytäntöönpanoa ja sosiaalisektorin toimia silmälläpitäen. Tällä hetkellä ehdotettujen muutosten toteuttaminen kangertelee niiden kalleuden vuoksi (Ks. nuorisorikostoimikunta, KM 2003:2, ja nuorisorikostyöryhmä, OM 2004:12).

Vaikka lainvalmistelijat ovat olleet nuoria rikoksenteijöitä koskevissa kysymyksissä viime vuosina ahkeria, samaa ei voi sanoa alaa koskevasta tutkimuksesta. Suomessa ei ole juuri lainkaan erityisesti nuorisorikosoikeudellisista kysymyksistä kiinnostuneita tutkijoita (ks. myös Smolej 2005, 19–20, 42–43). Moniin naapurimaihin verrattuna tutkijoiden ja kriminaalipolitiikasta kiinnostuneiden käytössä on huomattavasti vähemmän empiiristä tutkimustietoa nuorten rikosten viranomaiskäsittelystä. Toisaalta on huomattava, että nuoria rikoksenteijöitä koskevien lainsäädännöllisten erityisjärjestelyn vähäisyys ja nuorten seuraamusten ”aikuistenkaltaisuus” on johtanut siihen, että rangaistusjärjestelmää koskevissa julkaisuissa ja tutkimuksissa on usein nuoria koskeva sivujakso; nuoria rikoksenteijöitä käsitellään pienehköinä poikkeuksina yleisen rikosoikeuden toiminnasta (ks. esim. Lappi-Seppälä 1999, 2000).

Nuorisorikollisuus – huomioita rangaistusjärjestelmän toiminnan näkökulmasta

Tarkasteltaessa nuoria koskevan rangaistusjärjestelmän toimintaa ja kehitystä on tietysti lähdettävä liikkeelle nuorten omasta käyttäytymisestä, heidän tekemistään rikoksista. Peruskysymys on tällöin, kuinka paljon ja millaisia rikoksia nuoret tekevät. Janne Kivivuori käsittelee tätä aihetta tämän teoksen alussa olevassa artikkelissa. Tämän artikkelin kysymyksenasettelun vuoksi nuorisorikollisuusteemaa on kuitenkin välttämätöntä käsitellä hiukan lisää.

Käsitykseni mukaan havainnollinen nuorisorikollisuustilanteen luonnehdinta edellyttää vähintään seuraavan kahden osakysymyksen tarkastelua: Kuinka suuri osa kaikista rikoksista on nuorten tekemiä ja kuinka suuri osa nuorista tekee rikoksia? Vastaavat kysymykset voidaan esittää rangaistuksen käytön osalta, ja ne kuuluvat tällöin seuraavasti: kuinka suuri osuus kaikista rangaistuksista määrätään nuorille ja kuinka suurta osaa nuorten ikäryhmästä rangaistetaan?

Nuorten osuus rikoksista ja rangaistuksista

Tiedot nuorten rikosten ja rangaistusten osuudesta tilastoidusta rikollisuudesta ja kaikista rangaistuksista auttavat hahmottamaan sitä, kuinka suuri yhteiskunnallinen ongelma nuorisorikollisuus on suhteessa aikuisväestön rikollisuuteen. Vastaus tähän problematiikkaan edellyttää, että nuorten rikosten ja rangaistusten määrät suhteutetaan aikuisryhmän vastaaviin. Nämä teemat jäävät osin tämän artikkelin ulkopuolelle. Tarkastelun aluksi on syytä todeta, että (1) nuorten ryhmässä rikosoikeudellisista toimenpiteistä luovutaan aikuisryhmää useammin, (2) nuorille tuomitaan useammin lajiltaan lievempiä rangaistuksia kuin aikuisille (sakkorangaistuksen käytön osuus on nuorten ryhmässä aikuisryhmää suurempi ja ehdollisten vankeusrangaistusten osuus kaikista vankeusrangaistuksista on nuorten ryhmässä suurempi) ja (3) nuorille tuomitujen päiväsakkojen määrä on pienempi ja vankeusrangaistukset lyhyempiä kuin aikuisilla.

Nuoret tekivät 1990-luvun alussa noin kymmenesosan *rikoslakirikoksista*². Viimeisen 15 vuoden aikana nuorten osuus on hiukan laskenut. On kuitenkin huomattava, että vaikka nuoret tekevät määrällisesti vain pienehkön osan rikoksista, nuoruus on ikäluokan kokoon suhteutettuna aktiivisinta rikoksentekoaikaa (Marttunen & Kivivuori 2005). Nuorten osuus kaikista viranomaisen syyksilukemista³ rikoksista ja rangaistuksista on rikosepäilyjä koskevaa osuut-

---

² Rikoslakirikoksilla tarkoitetaan tekoja, joiden rangaistuksista säädetään nimenomaan rikoslaissa. Ne ovat pääsääntöisesti vakavampia kuin muulla lainsäädännössä kriminalisoidut teot. Rikoslain ulkopuolinen erityislainsäädäntö sisältää suuren joukon rangaistavia tekoja. Käytännössä yleisimmät näistä ovat tieliikennelain liikennerikkomus ja järjestyslain järjestysrikkomus.

³ Syyksiluettuja rikoksia koskeva luku kuvaa niiden tekojen määrää, joissa nuoren syyllistyminen rikoksiin on oikeudellisesti vahvistettu joko syyttäjän tai tuomioistuimen päätöksellä. Tämä eroaa rangaistusten määrää kuvaavasta luvusta, koska rangaistukset voivat ja usein koskevatkin useita rikoksia (ks. tilastointiperusteista tarkemmin Lappi-Seppälä 2004).

ta huomattavasti pienempi. Tämä kuvaa omalta osaltaan nuorten lievempää kohtelua.

Taulukosta 1 voidaan havaita, että nuorten osuus rikosepäilyistä, syyksiluettuista rikoksista, tuomioistuimessa tuomituista rangaistuksista ja kaikista rangaistuksista on laskenut 1990-luvun alkuun verrattuna.

Taulukko 1 15–17-vuotiaiden nuorten rikosepäilyjen, syyksiluettujen rikosten ja rangaistusten osuus poliisin tietoon tulleesta rikollisuudesta, kaikista syyksiluetuista rikoksista ja kaikista rangaistuksista (lähde: Tilastokeskus)

	1993	1996	1998	2000	2002	2004
Rikoslakirikokset	9,7	8,7	7,7	8,6 ⁴	6,7	6,0
Syyksiluettut rikokset	8,2	6,5	5,3	6,7	5,6	***
Tuomioistuinrangaistukset	9,4	8,1	7,3	8,0	6,6	6,8
Kaikki rangaistukset	7,0	5,2	4,7	5,4	4,6	4,8

*** = Tilastokeskus ei enää julkaise tietoja tavalla, joka mahdollistaisi laskelman esittämisen.

Rikoksia tekevien ja rangaistujen nuorten osuus ikäryhmästä

Tiedot rikoksesta epäiltyjen ja rangaistujen nuorten osuudesta koko ikäryhmästä auttavat havaitsemaan, että suuri osa nuorista pidättäytyy kokonaan rikoksista ja että nuorisorikollisuuden kohdistuva huoli koskettaa verraten pientä ryhmää. Rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän toimien kohteena on vielä tästä huomattavasti pienempi nuorten ryhmä. Eniten huomiota julkisuudessa viime vuosina saanut nuorisorangaistus on konkreettisella tavalla koskettanut vuosittain vain muutamien kymmenten nuorten elämää – siis muutamaa promillea potentiaalisesta kohderyhmästä (Marttunen 2005b). Ylipäänsä nuorten rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kehittämisessä huomion kohteena on viime aikoina lähinnä ollut – jos tätä termiä on soveliasta käyttää – *ongelmanuorten ryhmä*: rikoksiin toistuvasti syyllistyviä nuoria ja heitä koskevia seuraamuksia.

Perinteisesti rikollisuuden määrää koskevissa tutkimuksissa hyödynnetyt rikostilastot ovat niin kutsuttuja bruttotilastoja, jotka kuvaavat kaikkia tietyn ikäryhmän rikoksia, ei siis henkilöitä. Kyse on ikäryhmään kuuluvien rikosepäilyistä (tilastovuotta kohden), ja sama henkilö voi sisältyä kokonaisluokkaan useita kertoja. Rikoksesta epäiltyjen nuorten osuutta koko ikäryhmästä on monessa mielessä tarkoituksenmukaisempaa lähestyä vuodesta 1996 alkaen

⁴ Lainsäädännöllisten muutosten vuoksi vuodesta 2000 alkaen esitetyt tiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia aikaisempiin vuosiin verrattuna.

käytössä olleiden niin kutsuttujen nettotilastojen avulla. Nettotilastot kertovat ikävuoden tarkkuudella rikoksista epäiltyjen *henkilöiden määrän*. Brutto- ja nettotilastojen vertailulla voimme tarkastella myös rikosten kasautumista: rikoksesta kiinnijäänyt nuori tekee keskimäärin noin 2,5 rikosta vuodessa. Kasautuminen ei ole kovin merkittävästi voimistunut, eikä suhdeluvuissa ole muutoinkaan tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Tuomioistuintilastoista ei ole luettavissa vastaavanlaista henkilöperusteista tietoa. Tuomioistuinten toiminnasta käytössä olevat tilastot kuvaavat monipuolisesti eri asioita (mm. syyksiluettuja rikoksia ja rangaistuksia), mutta niistä ei voida päätellä, kuinka moni henkilö on rangaistustoimien kohteena vuosittain. Samalle nuorelle voidaan vuoden aikana määrätä tai tuomita useitakin rangaistuksia. Rangaistusten kohteena olevien henkilöiden ja rangaistustuomioiden määrässä ei kuitenkaan ole yhtä suurta eroa kuin rikollisuutta kuvaavissa netto/bruttoluvuissa. Tuomioistuinrangaistusten osalta tämä olettamus on varmistettu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen hallussa olevasta tuomiolauselmatietokannasta. Esimerkiksi vuodelta 2003 tietokanta sisältää 4 429 nuorta koskevaa rangaistusta, jotka koskevat 3 686 eri henkilöä.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että tietyn rangaistuslajin sisällä voi olla voimakastakin kasautumista (Lappi-Seppälä 1999; Marttunen & Takala 2002). On kuitenkin ilmeistä, että seuraamusten kasautuminen koskee enemmän vankeus- kuin sakkorangaistuksia. Ja koska sakot muodostavat valtaosan nuorille tuomituista rangaistuksista, voimme lähteä siitä, että seuraamusten kasautuminen ei ole nuorten ryhmässä kovin yleistä. Näin ollen taulukossa 2 on oletettu, että yksi henkilö on vuoden aikana vain kerran rangaistuksen kohteena. Tämä ylikorostaa hiukan rangaistujen nuorten prosenttiosuutta, muttei tee sitä kovin merkittävästi.

Taulukossa 2 rikoksesta epäiltyjen ja rangaistujen nuorten määrä on siis suhteutettu ikäluokan kokoon. Näin on saatu tietoa siitä, kuinka moni ikäryhmään kuuluva nuori on vuoden aikana tullut poliisin tietoon rikoslakirikoksesta epäiltyinä tai ollut rangaistuksen kohteena.

Esimerkiksi vuonna 2004 noin 5 prosenttia nuorista oli epäiltyinä rikoksesta; vuonna 1996 osuus oli likimain sama. Jos rikoksentekijöiden määrästä poistetaan liikenne rikoksista ja näpistyksistä epäillyt nuoret, laskee prosenttiluku noin 3,5 prosenttiin. Siis: vain joka kahdeskymmenes nuori jää vuosittain kiinni rikoslakirikoksesta. Tietoa on hyödyllistä verrata nuorten itse ilmoittama rikollisuutta kuvaavien tutkimusten tietoihin; niiden mukaan 15–16-vuotiaista jopa lähes puolet on tehnyt jonkin rikoksen tai rikkomuksen (Kivi-vuori, tämä teos). Suhteessa piilorikollisuutta koskeviin tietoihin virallistilas-

tot ”vähättelevät” nuorten rikollisten tekojen määrää. Voidaan kuitenkin todeta, että rikoslainsäädännön näkökulmasta piilorikollisuusluvut tekevät nuorista ”tuhempia” kuin he ovat. Tämä johtuu siitä, että niiden piiriin kuuluu oikeudellisesti hyvin vähäpätöisiä ja vähän moitittavia tekoja, jopa sellaisia, jotka eivät itse asiassa ole oikeudellisesti rikoksia⁵.

Rangaistusten henkilöperusteinen kuvaus kertoo, kuinka vähän tuomioistuimessa rangaistukseen tuomittuja nuoria todellisuudessa on. Vain muutama nuori sadasta joutuu vuoden aikana osalliseksi tuomioistuinkäsittelyyn. Osuus on laskenut hiukan 1990-luvun alkuun verrattuna.

Taulukko 2 Rikoksesta epäiltyjen ja rangaistujen 15–17-vuotiaiden nuorten osuus ikäryhmästä 1993–2004, %

	1993	1996	1998	2000	2002	2004
Rikoslakirikoksesta epäillyt	..	5,8	3,4	4,9	4,7	5,1
Rangaistut	3,4	2,7	2,2	2,7	2,4	2,3

Esiteltyjen rikollisuustilastojen ja piilorikollisuulukujen vertailulla voidaan päätellä, että vain noin 10–20 prosenttia nuorten rikoksista tulee poliisin tietoon. Oikeusjärjestelmän näkökulmasta nuorten piilorikollisuus on kuitenkin siinä mielessä irrelevanttia, että kyse on teoista, jotka eivät koskaan tule viranomaisten käsiteltäväksi, eivätkä ne siis heijastu rangaistusjärjestelmän toimintaan kuin välillisesti. Itse ilmoitettua rikollisuutta koskevat tutkimukset ovat kuitenkin kriminaalipoliittisesti erittäin tärkeitä ja antavat muun muassa viitteitä siitä, että nuorten kiinnijäämisriski olisi viime vuosina kasvanut. Kontrollikoneiston kannalta tämä tarkoittaa lisääntyneitä juttumääriä – ellei nuorten kokonaisrikollisuuden taso sitten laske, kuten on tapahtunut (Kivivuori 2005). Kriminaalipoliittinen mekanismi rikosten lisääntymisen suhteen on ”itse itseään ruokkiva”; korkeammasta kiinnijoutumisriskistä johtuva poliisin tietoon tulleen rikollisuuden kasvu ruokkii yhteiskunnallisessa keskustelussa turvattomuuden tunnetta ja tämä puolestaan nostattaa esiin vaatimuksia kontrollin kaikinpuolisesta kiristämisestä.

Edellä esitetty kuvaus on edelleen sangen puutteellinen. Siitä ei tule riittäväällä tarkkuudella esille arkikokemukseenkin pohjautuvaa nuorisoriikollisuuden *luonnetta* koskevaa tietoa; valtaosa nuorten rikoksista on suhteellisen lie-

⁵ Piilorikollisuustutkimuksia voidaan toki tarkastella myös niin, että huomion kohteena ovat vain oikeudellisesti rikolliset teot. Sangen luotettavaan päätelmiin ei tällöin kuitenkaan käsitykseni mukaan voida päätyä, koska tällöinhän nuori on itse – eikä siis lain tunteva viranomainen – luokitellut teon oikeudellisen luonteen.

viä. Tämä ilmenee konkreettisesti myöhemmin rangaistusjärjestelmän toimintaa kuvattaessa. Tässä vaiheessa on syytä painottaa, että nuorten rikokset ovat suurelta osin suunnittelemattomia, vapaa-ajanviettoon ja alkoholin käyttöön liittyviä tekoja, joista vakavimmat tehdään tyypillisesti viikonloppuiltaisina ja humalassa. Nuorten lieviä rikoksia, kuten näpistyksiä, ei puolestaan kovin usein päädytä käsittelemään tuomioistuimissa, vaan niiden käsittely hoidetaan rangaistusmääräysmenettelyssä. Nuoren näkökulmasta tämä merkitsee, että ainoa hänen kohtaamansa viranomainen on poliisi ja joissain tilanteissa myös sosiaalityöntekijä.

Edellä esittämilläni havainnoilla ja painotuksilla en luonnollisestikaan halua vähätellä nuorisorikollisuuden merkitystä yhteiskunnallisena ongelmana – totean ainoastaan, kuinka pientä marginaalia ikäryhmästä nuorisorikollisuutta ja nuorten rikosoikeudellista vastuuta koskeva keskustelu ja siten tämäkin artikkeli koskettaa.

On aika siirtyä tämän artikkelin ydinkysymyksiin, rangaistusjärjestelmän toimintaan. Millaisia rangaistuksia nuorille tuomittiin 1990-luvun alussa ja millaisia tuomitaan nykyisin?

Rangaistukset – yleiskuvaus

Rikoksesta seuraava rangaistus – kuten myös muutkin viranomaisreaktiot – riippuu olennaisesti tehdyn rikoksen vakavuudesta. Tätä mukaillen rangaistuksen määräämisessä ja mittaamisessa lähtökohtana on suhteellisuusperiaate: rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen (RL 6:4, ks. periaatteesta tarkemmin Lappi-Seppälä 2000, 313–317). Suhteellisuusperiaatteen juuret voidaan johtaa myös Suomen Perustuslaista: valtiolta ei saa puuttua yksilön perusoikeuksiin mielivaltaisesti eikä rajoittamattomasti (ks. Melander 2002).

Rikoslain mukaan yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus. Erityinen rangaistus alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta on nuorisorangaistus. Näiden ohella itsenäisinä rangaistuslajeina voidaan pitää seuraamusluonteista syyttämättä- ja tuomitsematta jättämistä. Lisäksi sakko voidaan määrätä kahdella tavalla, joko rangaistusmääräysmenettelyssä tai tuomioistuimissa. Menettelyyn ja käyttöalaan liittyvien eroavaisuuksien vuoksi rangaistusmääräyssakkoa ja tuomioistuinsak-

koa voidaan niiden kohteena olevan henkilön näkökulmasta pitää käytännössä erillisinä seuraamuksina.

Ennen eri seuraamusten lähempää tarkastelua on syytä esittää yleiskuvaus eri seuraamusten määristä (taulukko 3). Kaiken kaikkiaan eri rangaistuslajien *käyttöosuuksissa* – toisin kuin niiden absoluuttisissa määrissä – ei ole tapahtunut suuria muutoksia 1990-luvun alkuun verrattuna. Muutokset määrissä eivät johdu lainsäädännön muutoksista, koska seuraamusten käyttöä koskevissa säännöksissä ei ole tapahtunut tarkasteluajanjaksona suuria muutoksia. On syytä selventää, että jos ja kun laki ei ole olennaisesti muuttunut, niin rangaistuskäytännön ankaruudessa ja/tai rangaistuslajinvalinnassa ilmenevät muutokset voivat johtua lähinnä kahdesta eri tekijästä: (1) rikollisuuden piirteiden ja vakavuuden asteen muutoksista, ja (2) rangaistuskäytännön muutoksista. Rangaistuskäytäntö voi siis muuttua, vaikka lainsäädäntö taikka rikollisuuden määrä ja piirteet pysyvät samana.

Suurin osa (74–82 %) nuorten seuraamuksista määrätään muualla kuin tuomioistuimissa. Näiden ratkaisujen kohteena olevat rikokset ovat lieviä (ks. tarkemmin myöhemmin).

Selvä valtaosa nuorille tuomioistuimessa tuomituista rangaistuksista on sakkoja (vuosi 2004: 74 %). Sakon käyttö on nuorten ryhmässä yleisempää kuin keskimäärin (noin 60 % ryhmässä 18–20-vuotiaat ja reilu 50 % yli 21-vuotiaiden ryhmässä). Noin 20 prosenttia nuorten rangaistuksista on ollut ehdollisia vankeuksia ja jäljelle jäävät muutamat prosentit ovat seuraamusluonteisia tuomitsematta jättämisiä, nuorisorangaistuksia, yhdyskuntapalveluja ja ehdottomia vankeuksia.

Vankilarangaistuksen käyttö on laskenut lähes kymmenesosaan 1990-luvun alkuun verrattuna. Vankeutta tuomittiin vuonna 1992 346 kertaa, vuonna 2003 määrä oli 43 ja vuonna 2004 60. Huomioitavaa on kuitenkin, että *ylipäänsä rangaistusten määrä on lähes puolittunut vuoteen 1992 verrattuna* (ks. alin sarake taulukossa). Viime vuosina maamme tuomioistuimissa nuorille on tuomittu rangaistuksia vähemmän kuin koskaan aikaisemmin. Rangaistusten väheneminen on havaittavissa kaikissa seuraamuslajeissa; ylivoimaisesti voimakkainta se on kuitenkin ollut ehdottomissa vankeuksissa. Vankilan käytön lasku johtuu sekä vuoden 1990 lakimuutoksesta että syyttäjänvirastoissa ja tuomioistuimissa käsiteltävinä olleiden nuorten rikosten määrän vähenemisestä.

Taulukko 3 15–17-vuotiaille nuorille eri viranomaisissa määrättyt rangaistukset 1992–2004

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
A) Poliisin ja syyttäjän rangaistukset		22486	19255	16675	16597	14570	14910	16610	15524	16121	12995	13644	15353
Syyttämättä jättäminen (sjä)	..	1315	1310	1235	1154	1125	1164	1190	1151	1056	1074	936	893
Rikesakko (poliisi)	..	6762	5698	4838	5018	4044	4106	4925	4574	3893	3625	3794	4116
Rang.määräyssakko (pol + sjä)	17000	14409	12247	10602	10425	9401	9640	10495	9799	11172	8296	8914	10301
* A:n osuus (%) kaikista (C)	..	77	77	75	76	74	77	78	74	75	75	77	82
B) Tuomioistuinnangaistukset	7624	6744	5768	5513	5186	5118	4473	4566	5394	5351	4437	4166	4389
Tuom.jättäminen	689	570	504	485	401	407	251	260	294	305	209	181	206
Sakko	4846	4218	3723	3601	3476	3446	3175	3368	3974	3910	3185	3063	3244
Ehdollinen vankeus	1743	1673	1348	1271	1180	1068	827	746	928	993	898	817	824
Nuorisorangaistus	0	0	0	0	0	45	45	68	100	40	28	34	31
Yhdyskuntapalvelu	0	3	26	39	39	60	53	39	33	34	48	28	24
Vankila	346	280	167	117	90	92	122	85	65	69	69	43	60
* B:n osuus (%) kaikista (C)	..	23	23	25	24	26	23	22	26	25	25	23	18
C) Kaikki rangaistukset	..	29230	25023	22188	21783	19688	19383	21176	20918	21472	17432	17810	18806

Rangaistusten perusjakauman esittely antaa vain karkean kuvan seuraamus-käytännöistä. Eri rangaistustuomiot voivat koskea eri määrää ja vakavuudeltaan erilaisia rikoksia. Rangaistusten ankaroituessa tuomiot sisältävät keskimäärin useampia ja vakavampia rikoksia. Toinen asia, jota tilastoista ei näe, on aikaisempien tuomioiden vaikutus rangaistuksen määräämisessä. Tuomioistuintoiminnassa aiemmat tuomiot vaikuttavat vahvasti seuraamukseen. Mitä ankarammanlaisesta rangaistuksesta on kyse, sitä suurempi on aikaisempien tuomioiden vaikutus. Tuomioistuinkäytännössä on tapana tarkastaa vastaajan rikosrekisteri. Näin ei kuitenkaan välttämättä toimita, jos etukäteen on arvioitu, että tuomittava seuraamus tulee olemaan sakko. Toisaalta nuoren aikaisemmat sakkorangaistukset (niin rangaistusmääräyssakot kuin tuomioistuinsakot) eivät tule tuomioistuimen tietoon myöskään siitä syystä, etteivät ne näy rikosrekisteriotteesta. Aiemmat sakot eivät siten lähtökohtaisesti vaikuta seuraamusharkinnassa – ellei syyttäjä tai sosiaalityöntekijä poikkeuksellisesti saata asiaa tuomioistuimen tietoon. Tosin eräissä rikosryhmissä, kuten liikenne- ja rattijuopumusrikoksissa, aiemmin määrättyt seuraamukset tulevat tuomioistuimen tietoon ajokorttirekisterin välityksellä.

Poliisin ja syyttäjien määräämät seuraamukset

Ennen tuomioistuinrangaistusten käsittelyä käyn läpi taulukossa 3 mainittuja poliisin ja syyttäjän määräämiä seuraamuksia.

Rikesakko on euromäärältään kiinteä sakkoa lievempi varallisuusrangaistus, joka voidaan määrätä laissa määrättyistä lievistä rikkeistä. Rikesakolla sovitettavia tekoja ovat muun muassa liikenne rikkomukset ja järjestyslakirikkomukset. Rikesakkoon eivät vaikuta tulot tai varallisuusasema. Sen suuruus on teosta riippuen 10, 20, 35, 50, 70, 85, 100 tai 115 euroa. Rikesakkoa määrättäessä ei tapahdu minkäänlaista tapauskohtaista rangaistuksen mittaamista, eikä nuoria koske sen käytössä erityissäännöt. Rikesakon määrää suppeassa esitutkinnaissa poliisi, eikä syyttäjällä ja tuomioistuimella ole pääsääntöisesti osaa asian käsittelyyn. Rikesakkoja määrätään nuorille – kuten myös aikuisille – käytännössä vain lievistä liikenne rikkomuksista. Nuorille määrättyjen rikesakkojen vuosittainen määrä on viime vuosina ollut 4000:n tuntumassa. 1990-luvun alkuun verrattuna määrä on laskenut noin kolmanneksen. Määrällisesti rikesakkoja kohdistetaan nuoriin siis verraten paljon – kutakuinkin saman verran kuin tuomioistuimessa tuomitaan rangaistuksia.

Rangaistusmääräysmenettelyssä sakon (”rangaistusvaatimuksen”) antaa poliisi. Tämän jälkeen syyttäjä vahvistaa sakon (”antaa rangaistusmääräyksen”). Myös tämä menettely koskee vain lievähköjä rikoksia. Kyse on kuitenkin vakavammista teoista kuin rikesakon kohdalla. Useimmiten nuorille rangaistusmääräysmenettelyssä määrättyt sakot koskevat näpistyksiä, lieviä liikenne rikoksia ja alkoholirikoksia. Määrä on lähes puolittunut 1990-luvun alkuun verrattuna. *Rangaistusmääräysmenettelyssä annettu sakko on yleisin nuoriin kohdistettava rikosoikeudellinen seuraamus.* Niitä määrätään nuorille vuosittain karkeasti noin kaksi kertaa enemmän kuin tuomioistuimessa tuomitaan rangaistuksia.

Sakkorangaistuksen määräämisessä sovelletaan päiväsakkojärjestelmää. Sakon määrää laskettaessa on erotettava toisistaan kolme vaihetta. (1) Päiväsakkojen *lukumäärä* vahvistetaan yleisten rangaistusten mittaamista koskevien periaatteiden mukaan. Toinen vaihe on (2) päiväsakon *rahamäärän* vahvistaminen. Tämä riippuu taloudellisesta asemasta. (3) Sakon *kokonaisrahamäärä* saadaan kertomalla päiväsakkojen lukumäärä ja rahamäärä. Näin ollen sakkokäytännön kuvaaminen vain euromääräisesti ei ole oikein mahdollista.

Nuorille määrättyjen *päiväsakkojen suuruus* on lähes poikkeuksetta laissa säädetty kuuden euron minimi, koska nuorilla on harvoin merkittäviä tuloja.

Mainittakoon, että nettotulojen ollessa alle 675 euroa päiväsakon rahamääräksi tulee 6 euroa. *Päiväsakkojen lukumäärä* on puolestaan tyypillisesti hyvin matala, 10–15 päiväsakkoa. Näin ollen nuorille rangaistusmääräysmenettelyssä määrättyjen *sakkojen kokonaisrahamäärä* on ”tavallisessa tapauksessa” hiukan alle sata euroa, joka voi kuitenkin olla nuorelle suuri summa, kun huomioon otetaan käytössä olevien varojen vähäisyys.

Todettakoon, että Suomi on muiden Pohjoismaiden tapaan kansainvälisesti katsottuna hyvin poikkeuksellinen maa sakon laajan käytön suhteen; missään muualla sakko ei ole yleisin nuorille määrättävä seuraamus (ks. esim. Tonry & Doob 2004). Rikesakkojen ja rangaistusmääräyssakkojen käytön yleisyydestä voidaan päätellä, että viranomaiskäsittelyyn joutuvista rikoksista suuri osa on verraten lieviä.

Syyttäjällä on myös oikeus jättää syyte nostamatta tiettyjen laissa määriteltyjen perusteiden nojalla, vaikka epäillyn katsotaankin syyllistyneen rikokseen. Tätä niin kutsuttua *seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä* voidaan pitää itsenäisenä varoituseuraamuksena (Jääskeläinen 1997; Lappi-Seppälä 2000), vaikkei tällainen päätös suoranaisesti vaikuta kohteena olevan henkilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Syyttäjä ei voi määrätä päätöksen yhteydessä minkäänlaisia velvoitteita. Eri asia sitten on se, että niiden käyttöä harkittaessa saatetaan kuitenkin pitää mielessä ja ”toivoa” sosiaaliviranomaisen toimia nuoren kanssa. Käytännössä rikosoikeudellisista toimenpiteistä ei luovuta lain valmisteluasiakirjojen painottamalla tavalla ”toisen tuki- tai auttamisjärjestelmän hyväksi”. Toisin sanoen syyttämättäjättämispäätökset tehdään tilanteissa, joissa sosiaalitoimi ei tee nuoren kanssa asiakastyötä. On epäselvää, kuinka laajasti nämä päätökset ylipäänsä tulevat sosiaaliviranomaisten tietoon. Tämä on kuitenkin jossain määrin ymmärrettävää, sillä riippumatta sovelletusta lainkohdasta, syyttämättä jättäminen koskee yleensä vain lieviä rikoksia, joiden perusteella sosiaalitoimi ei ylipäänsä katso tarpeen aloittaa alaikäisen kanssa asiakassuhdetta.

Nuoria koskevien syyttämättä jättämispäätösten vuosittainen määrä on ollut viime aikoina noin tuhat. Syyttämättä jättäminen yleistyi 1990-luvun alussa 1980-lukuun verrattuna lainsäädännöllisten muutosten myötä. Karkeasti muutoksen merkitystä voidaan luonnehtia siten, että aikaisemmin tuomitsematta jätetyt tapaukset siirtyivät syyttämättä jättämisen piiriin. Päätösten määrä on hiukan vähentynyt 1990-luvun puolesta välistä nykypäivään. Suhteutettaessa syyttämättä jätettyjen määrä oikeudenkäynnissä rangaistukseen tuomittuihin, havaitaan, että 15–17-vuotiaiden rikoksissa syyttämättä jättäminen on noin kolme kertaa tavallisempaa kuin muussa väestönosassa. Jos suhteutusperus-

teeksi otetaan myös rangaistusmääräykset mukaan lukevat ratkaisut, ero kasvaa lähes nelinkertaiseksi. Vain lähes puolet nuorista jää syyttämättä ainoastaan nuoria koskevalla nuoruusperusteella; päätöksiä tehdään yhtäläillä myös vähäisyys- ja kohtuusperusteilla.⁶

Yleisimmät syyttämättäjätetyt rikokset ovat lievähkönä varkauksia, vahingontekoja ja pahoinpitelyjä. Vaikka nuorten syyttämättäjättäminen on yleisempää kuin aikuisten, kokonaisuudessaan sen käyttöala on verraten kapea. Laajan harkintavallan jättäviä säännöksiä sovelletaan harvoin ja pidättyvästi. On valaisevaa huomioida, että esimerkiksi *Ruotsin* säännökset eivät kovin paljon eroa suomalaisista, mutta syyttämättä jättäminen on siellä paljon yleisempää (Sarnecki & Estrada 2004, 14–18). *Saksassa* syyttäjävaiheessa tapahtuva diversio (=rikosasian käsittelyn ohjaaminen pois tuomioistuimista ja oikeuskoneistosta) koskee noin joka toista nuorta rikoksen tekijää (Heinz 2005, 62–63). Kansainvälisessä vertailussa Suomi erottuu maana, jossa syyttäjät vievät tuomioistuimeen suhteellisesti paljon syyteharkintaan saapuneita nuorten rikoksia. Suomessa vain noin joka kahdeskymmes nuoren rikos johtaa syyttämättä jättämiseen. Nämä havainnot eivät kuitenkaan tarkoita, että nuorten rikosentekijöiden kohtelu olisi meillä ankaraa. Rangaistusmääräysmenettelyssä käsitellään Suomessa sellaisia rikoksia, jotka otaksuvasti jätettäisiin esimerkiksi Saksassa syyttämättä ja nuorille tuomioistuimessa tuomitut rangaistukset ovat meillä sekä rangaistuslajiltaan että määrältään verraten lieviä.

Tuomioistuinkäsittelyyn edenneet rikokset

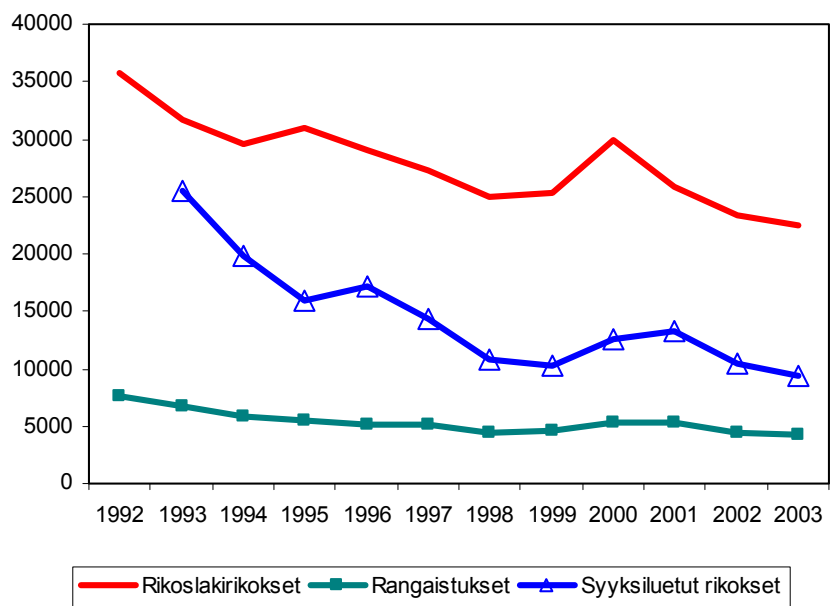
Kriminaalipoliittisesti on hyvin tärkeä tietää, kuinka moni rikoksista etenee tuomioistuimen käsiteltäväksi – ovathan tuomioistuimet oikeusvaltiossa yksilön oikeuksista ja velvollisuuksista viime kädessä päättäviä viranomaisia. Aikaisemmin on esitetty, että noin kolme neljäsosaa nuorten rikoksista koskevista *syyksilukevista viranomaisratkaisusta* tehdään muualla kuin tuomioistuimessa, eli poliisissa tai syyttäjänvirastossa. Tämä tieto sivuuttaa kuitenkin sen, että poliisin ja syyttäjän syyksilukevat ratkaisut koskevat yleensä vain yksittäisiä rikoksia, kun taas tuomioistuimen tuomitsemat rangaistukset koskevat

⁶ Vähäisyysperusteen mukaan syyte voidaan jättää nostamatta, jos rikoksesta on odotettavissa korkeintaan sakkoa ja rikosta on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen pidettävä vähäisenä. Kohtuusperusteen mukaan syyte voidaan jättää nostamatta myös, jos oikeudenkäynti ja rangaistus olisivat kohtuuttomia tai tarkoituksettomia. Ks. perusteiden soveltamisesta nuoriin Marttunen 2005a.

usein monia rikoksia. Mitä ankarammasta rangaistuslajista on kyse, sitä enemmän rikoksia tuomio sisältää.

Tuomioistuinkäsittelyyn edenneiden rikosten määrää voidaan lähestyä vertailemalla tuomioistuimissa syyksiluettujen rikosten ja poliisiin tietoon tulleiden rikoslakirikosten määriä. Kuviossa 1 on esitetty nuorten rikosepäilyjen, rangaistusten ja tuomioistuimissa syyksiluettujen rikosten määriä. Siitä voidaan havaita, että nykyisin vain lähes joka toinen nuoren tekemä rikos käsitellään tuomioistuimessa. Suhdeluvussa on tapahtunut tarkasteluajanjaksona suuri muutos: kun vuonna 1993 tuomioistuimissa käsiteltiin lähes 80 prosenttia nuorten rikoksista, vuonna 2003 vastaava osuus oli noin 40 prosenttia.

Keskimäärin rangaistustuomioon on viime vuosina sisällynyt noin 2,5 rikosta; 1990-luvun alussa rangaistustuomioon sisältyi keskimäärin noin 4 rikosta. Näissä luvuissa on eroja eri rangaistuslajien välillä; sakkotuomio sisältää keskimäärin hiukan alle kaksi rikosta, ehdollinen ja ehdoton vankeusrangaistus sekä nuorisorangaistus puolestaan koskevat 5–7 eri tekoa.

Kuvio 1 Rikosepäilyt, tuomioistuimissa syyksiluettut rikokset ja rangaistukset

Tuomioistuinrangaistukset

Tuomitsematta jättäminen

Jos vastaajan katsotaan syyllistyneen rikokseen, seuraamusluonteinen tuomitsematta jättäminen on lievin tuomioistuimen käytössä oleva seuraamus. Siinä on seuraamusluonteisen syyttämättäjättämisen tapaan kyse ratkaisusta, jossa tekijän katsotaan syyllistyneen moitittavaan tekoon mutta enemmistä jatko-toimenpiteistä luovutaan.

Kuten voidaan otaksua, lievimmän käytössä olevan vaihtoehdon käyttö on nuorilla selvästi tavallisempaa kuin muissa ikäryhmissä. Tuomitsematta jättäminen on alle 18-vuotiaiden ryhmässä noin 5 kertaa tavallisempaa kuin muissa ikäryhmissä. Vuosittain näitä ratkaisuja tehdään muutama sata. Määrä on laskenut noin viidennekseen 1990-luvun alkuun verrattuna, mikä johtuu siitä, että nykyinen järjestelmä ei käytännössä mahdollista tuomitsematta jättämisen laajaa soveltamista. Ja kuten edellä on jo todettu, syyttämättäjättämisten yleistyminen 1990-luvulla korvasi vielä 1980-luvulla varsin yleistä tuomitsematta jättämiskäytäntöä. Ne tapaukset, joissa tämä voisi tulla kyseeseen, ”tippuvat” nykyisin pois prosessiputkesta jo syyttäjän seuraamusluonteisella syyttämättäjättämispäätöksellä. Käytännössä tuomitsematta jättäminen koskee yleensä lieviä omaisuusrikoksia, joita on käsitelty tuomioistuimessa vahingonkorvauksen määräämiseen liittyvistä syistä.

Sakko

Sakon osuus nuorten tuomioistuinrangaistuksista on kasvanut 1990-luvun alkuun verrattuna. Esimerkiksi vuonna 1990 nuorten rikosten tuomioistuin­käsitelyistä noin 60 prosenttia päätyi sakon tuomitsemiseen; nykyisin osuus on lähes 75 prosenttia. Sakon käyttöala on hyvin laaja; se kattaa käytännössä lähes kaikki omaisuusrikokset, lievähköt ja ensikertalaisten pahoinpitelyt, liikenne­rikokset ja suuren määrän muitakin rikoksia. Sakkojen vuosittaisen määrän vaihtelevuus on tuomioistuinrangaistuksista kaikkein eniten riippuvainen nuorten vuosittain tekemien rikosten määrästä ja luonteesta.

15–17-vuotiaille oikeudenkäynnissä tuomittujen päiväsakkojen lukumäärä oli vuonna 2004 keskimäärin 31, kun vastaava luku kaikissa ikäryhmissä oli 35. Nuorille tuomittujen päiväsakkojen rahamäärä oli puolestaan keskimäärin 6 euroa, kun se kaikissa ikäryhmissä oli 11 euroa. On syytä havaita, että tuo-

mioistuimen tuomitsemat sakot ovat karkeasti noin kolme kertaa suurempia kuin rangaistusmääräyssakot (ks. edellä).

Sakkorangaistuksen laajaa käyttöä nuorten ryhmässä voidaan toki myös kritisoida. Kriitikkojen mukaan ei ole mieltä tuomita nuorille sakkoja, koska heillä ei ole niitä itse varaa maksaa ja lopulta vanhemmat maksavat ne. Kriitikissä on toki perää, muttei sakon laajan käytön rinnalle ole (etenkään lyhyellä aikatahtimella) mahdollista realistisesti ottaa käyttöön muutakaan vaihtoehtoa. Sakon korvaaminen ehdollisilla vankeuksilla merkitsisi seuraamuskäytännön ilmeistä ankaroitumista ja johtaisi lopulta epätarkoituksenmukaisiin lopputulemiin, kuten nuorisovankimäärän kasvuun. Toisaalta sakkoja ei voida korvata tuomitsematta jättämisellä, koska tällöin rikollisten tekojen moitittavuus ei ilmenisi nuorelle konkreettisella tavalla ja rangaistusjärjestelmän preventiivinen vaikutus otaksuttavasti heikkenisi. Yksi mahdollisuus järjestelmän rationalisoimiseksi olisi se, että rikoksia tekeviin nuoriin kohdistettaisiin aktiivisemmin lastensuojelun toimia. Näin sakon käyttöä voitaisiin vähentää siten, että samalla tilalle tarjottaisiin sisällöllistä ja kriminaalipoliittisesti mielekästä uudistusta. Mutta kuten hyvin tiedetään, monet suhtautuvat hyvin pidättyvästi ehdotuksiin lastensuojelun ja rikosoikeuden tehtävien lähentämisestä. Toisaalta käytössä olevaa sakkojärjestelmää pidetään yleisesti toimivana (Lappi-Seppälä 2002).

Sakkoon – niin rangaistusmääräysmenettelyssä määrättyyn kuin tuomioistuimessa tuomittuun – sisältyy riski sen myöhemmästä muuntamisesta vankeudeksi maksamattomuuden vuoksi. Käytännössä nuorten sakkoja ei kuitenkaan juuri muunneta tuomioistuinkäytännössä vankeudeksi.

Ehdollinen vankeus

Toiseksi yleisin tuomioistuinten määräämä seuraamus nuorille on ehdollinen vankeusrangaistus, johon tuomitaan noin viidesosa tuomioistuinkäsittelyyn joutuneista nuorista. Ehdollinen vankeus on ensisijainen seuraamus nuorten keskivakavassa rikollisuudessa. Sen käyttöala on sakon tapaan hyvin laaja. Ehdollisia saatetaan tuomita samalle nuorelle useitakin kertoja.

Ehdollisen vankeusrangaistuksen soveltuvuutta nuorille on arvosteltu ajoittain ankarasti. Siihen tuomittujen uusimista ja seuraamusten kasautumista tarkastelleen tutkimuksen mukaan ehdollinen vankeusrangaistus näyttää kuitenkin pääsääntöisesti toimivan hyvänä rangaistusmuotona myös nuorille. Ongelmaryhmään kuuluu vuosittain noin joka kymmenes ehdolliseen vankeus-

rangaistukseen tuomittu nuori eli 60–80 nuorta, joille tuomitaan useita ehdollisia vankeusrangaistuksia samankin vuoden aikana. Tämä ryhmä selittää luultavasti suuren osan ehdolliseen vankeusrangaistukseen kohdistetusta arvoste-
lusta (Lappi-Seppälä 1999, 22–24).

Viime vuosina 15–17-vuotiaiden ryhmässä ehdolliseen vankeusrangaistukseen on kuulunut oheissakko noin joka kahdeksannessa tapauksessa. Yhdyskuntapalvelun käyttö ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamuksena on puolestaan erittäin harvinaista.

Ehdollista vankeutta koskeva laki muuttui syyskuussa 2001. Aikaisemmin ehdolliseen tuomittu nuori rikoksentehtäjä oli automaattisesti valvonnan alaisena, jollei oikeus erikseen määrännyt, ettei häntä tarvitse siihen asettaa. Edellytyksenä valvonnan poisjättämiseksi oli, että tuomioistuimien katsoi nuoren ”ojentuvan ilman valvontaa”. Uuden säännöksen mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi (RL 6:10.2).

Lakiuudistuksen aikaansaama muutos tuomitsemiskäytännöissä on ollut verraten merkittävä. Ennen vuoden 2001 lakiuudistusta valvonta liitettiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen 15–17-vuotiaiden ja 18–20-vuotiaiden ryhmässä yhtä usein, noin 85 prosentissa tapauksista. Lakiuudistuksen myötä valvonnan tuomitseminen on vähentynyt olennaisesti. Kaiken kaikkiaan 15–20-vuotiaiden ehdollisiin vankeusrangaistuksiin on kuulunut vuosina 2002–2004 valvonta vain runsaassa kolmanneksessa tapauksista. Valvonnan käyttö on myös eriytynyt eri ikäryhmissä. Viime vuosina 15–17-vuotiaiden ryhmässä ehdolliseen vankeusrangaistukseen on kuulunut valvonta lähes kahdessa kolmasosassa tapauksia, kun taas 18–20-vuotiaiden ryhmässä vain reilussa neljänneksessä (Marttunen 2004). Muutos tuomitsemiskäytännöissä ei ole kuitenkaan näkynyt vastaavassa määrin valvonnan täytäntöönpanosta vastaavan kriminaalihuollon asiakasmäärissä. Valvontojen vähentyminen saattaa siis olla osin tilastoharha: aikaisemmin valvontaan joutui otaksuttavasti jossain määrin ”vahingossa”, koska jollei tuomioistuimien lausunut asiasta mitään, nuori joutui valvontaan. Nykyisin tämä ei ole enää mahdollista, koska valvontaan on erikseen tuomittava.

Toinen asia on sitten se, ettei nuori nykyisinkään välttämättä tule tuomioistuinkäsittelyssä asianmukaisella tavalla tietoiseksi valvontamääräyksestä. Tuomion julistamisen yhteydessä ei nimittäin aina mainita valvontamääräyksestä. Tämä on otaksuttavasti vanhojen käytäntöjen peruja. On tietysti sanomattakin selvää, ettei tämä menettely ole asianmukaista. Tuoreimmasta oi-

keustilastollisesta vuosikirjasta ilmenee, että vuonna 2004 erityisesti ikäryhmässä 18–20-vuotiaat valvontamääräys jää usein merkitsemättä tuomiolauselmajärjestelmään. Kyseinen järjestelmä edellyttää, että valvonnan määräämisestä merkitään aina tieto sille varattuun kenttään ennen tuomion ”konekielellistä vapauttamista”. Noin joka neljänestä tuomiosta tämä ei kuitenkaan ilmene. Käytännössä tämä merkitsee, ettei valvontaa ole tällöin määrätty. Olisi kuitenkin suotavaa, että tuomioistuimissa kiinnitettäisiin asiaan huomiota. Saattaa nimittäin olla niin, että osassa näissä tapauksissa valvontamääräystä on tarkoitettu. Kun sitä ei ole järjestelmään merkitty, ei valvontaa voida käytännössä laittaa täytäntöön.

Ehdollinen vankeus voidaan panna täytäntöön – siis määrätä nuori vankilaan – vain jos nuoren *uudesta rikoksesta* katsotaan aiheelliseksi tuomita ehdotonta vankeutta. Nuorille tuomitut ehdolliset rangaistukset pannaan varsin harvoin täytäntöön; viime vuosina tapauksia on ollut vain muutamia.

Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistus on käytännössä ehdollista vankeusrangaistusta ankarampi seuraamus. Se otettiin käyttöön kokeiluna vuonna 1997 seitsemässä käräjäoikeudessa (Espoo, Helsinki, Joensuu, Tampere, Turku, Vaasa ja Vantaa) 15–17-vuotiaiden rikosentekijöiden erityisseuraamuksena. Alun perin kolmivuotiseksi tarkoitettua kokeilua jatkettiin kahteen kertaan, vuoden 2005 alussa se tuli käyttöön vakinaisesti koko maassa.

Nuorisorangaistus sisältää valvontatapaamisia, sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia, niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta ja mahdollisesti myös työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä. Käytännössä nuorisorangaistuksen sisältöohjelmat ovat seuraavia: (1) motivoiva keskustelutarja, (2) rikoskeskustelut, (3) sosiaalisiin taitoihin liittyvä ohjelma, (4) suuttumuksen hallintaosio, (5) liikenneosio, (6) päihdeosio sekä (7) yhteiskunnan perustoimintoja koskeva ohjelma. Jokainen näistä koostuu useasta tapaamiskerrasta, jotka ovat etukäteen tarkoin suunniteltuja ja joissa käydään keskustelujen ja yhdessä valvojan kanssa tai itsenäisesti laadittavien kirjallisten harjoitusten avulla läpi mainittuja teemoja ja niiden merkitystä nuoren elämässä. Seuraamuksen sisältö kuitenkin suunnitellaan nuoren tarpeita vastaavaksi. Ainoastaan rikoskeskustelut kuuluvat jokaiseen nuorisorangaistukseen. Muita osioita käytetään, jos nuoren tarpeet niin edellyttävät (Ohjenuora: Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja 2/2005). Vuotta 2005 koskevat tiedot

puhuvat sen puolesta, että yhdessä valvojan kanssa tehtävien harjoitusten osuus kattaa lähes 2/3 osaa nuorisorangaistukseen käytetystä ajasta ja työelementti on lähes kokonaan poistunut nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta. Ensitiedot uuden lain mukaan loppuun suoritetuista nuorisorangaistuksesta korostavat sen tuntuvuutta ja vaikuttavuutta (Lumme & Vogt-Airaksinen 13.3.2006). Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos seuraa nuorisorangaistuksen toimivuutta aktiivisesti ja julkaisee vuonna 2007 aihetta koskevan arviointitutkimuksen.

Käytännössä nuorta tavataan ainakin nuorisorangaistuksen suorittamisen alkuaikoina noin 2 kertaa viikossa. Vertailutietona on syytä mainita, että ehdollisessa vankeusrangaistuksessa valvontatapaamisia on vastaava määrä kuukaudessa – jos sitäkään. Nuorisorangaistus on siis käytännössä jo pelkässä ajassa mitattuna hyvin tuntuva seuraamus.

Tuomittujen nuorisorangaistusten määrät vaihtelivat kokeiluaikana vuosittain huomattavasti. Kokeilun alku oli nihkeä, keskivaiheilla käyttö aktivoitui ja loppua kohden käyttö jälleen laski. Vuosina 1997–2004 nuorisorangaistuksia tuomittiin seuraavat määrät: 45, 45, 68, 102, 45, 28, 34 ja 31 eli yhteensä hieman vajaa 400 kappaletta. Nuorisorangaistuksen käytössä oli kokeiluaikana ja on edelleen varsin suuria paikkakuntaakohtaisia eroja. Nuorisorangaistuksen käyttöönotto vähensi aikanaan ehdollisten vankeusrangaistusten määrää. Nuorisorangaistuksen ehdottomia vankeusrangaistuksia vähentävästä vaikutuksesta ei voida sanoa mitään varmaa. Luultavasti joissakin tapauksissa sen käyttö on säästänyt nuoren vankilalta.

Ennakkotietojen mukaan nuorisorangaistuksen käyttö on myös uuden lain ja valtakunnallistamisen myötä ollut hyvin vähäistä. Vuonna 2005 kriminaalihuolto suositti nuorisorangaistuksen käyttöä vain 58 kertaa (Kriminaalihuollon nuorisorangaistustilasto 2005). Tuomioita annettiin hiukan tätä vähemmän. Nuorisorangaistustilain saattaminen sovellettavaksi koko maassa ei siis ole juurikaan lisännyt seuraamuksen käyttöä. Seuraamuksen vähäistä käyttöä kuvastaa tieto siitä, että nuorille on viime vuosina ja otaksuttavasti myös vuonna 2005 tuomittu enemmän ehdottomia vankeusrangaistuksia kuin nuorisorangaistuksia.

Tuomittujen nuorisorangaistusten määrän vaihtelut ovat seuranneet ennen rangaistuksen tuomitsemista tehtävien alustavien toimeenpanosuunnitelmien määrän vaihtelua. Kokeilussa nuorisorangaistus tuomittiin noin 2/3:ssa niistä tapauksista, joissa sitä jossain prosessivaiheessa pohdittiin ja esitettiin seuraamukseksi. Vuonna 2005 kriminaalihuolto suositti nuorisorangaistusta vain

joka toisessa tapauksessa, joissa nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmaa pyydettiin laadittavaksi.

Tyypillisiä nuorisorangaistukseen johtavia päärikoksia ovat varkaus ja pahoinpitely. Yleensä tuomiot käsittävät useita rikoksia. Kokeiluaikana noin joka toiselle nuorisorangaistukseen tuomitulle nuorelle oli aikaisemmin tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus. Viime vuosina nuorisorangaistustuomiossa on ollut keskimäärin noin 5 syyksiluettua rikosta. Nuorisorangaistukseen tuomitujen rikokset on tehty keskimäärin 16,5 vuoden iässä, tuomitujen keski-ikä on hieman yli 17 vuotta. Kokeilussa tuomitujen nuorisorangaistusten nuorisopalvelun keskipituus oli 34 tuntia ja valvonnan keskipituus 8 kuukautta. *Nykyisin tällaista kaksijakoisuutta ei ole; nuorisorangaistus tuomitaan kuukausissa (4 kk–1vuosi)*. Ennakkotietojen mukaan nuorisorangaistusten keskipituudeksi on vuoden 2005 aikana muodostunut noin 7–8 kuukautta. Nuorisopalvelutunnit jakautuivat kokeilussa melko tasaisesti palkattoman työn ja sosiaalista toimintakykyä edistävien tehtävien välille. Muulla tavalla kuin palkattomana työnä suoritettujen nuorisopalvelutunnit käytettiin lähes yksinomaan valmiiksi laadittujen työskentelyohjelmien läpikäymiseen. Valvontakäynneistä noin kolmannes käytettiin ”Nuori ja rikos” -työskentelyohjelman läpikäymiseen. Muilta osin ne koostuivat muusta ohjelmasta ja nuoren elämäntilanteen kannalta ajankohtaisista keskusteluista. Kuten sanottua, nykyisin nuorisorangaistus koostuu suurelta osin etukäteen laadittujen tehtävien ja harjoitusten läpikäymisestä.

Koska nuorisorangaistus on tarkoitettu poikkeuksellisen rikosalttiille nuorille, toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomiset ovat yleisiä. Harva nuori suoritti kokeilussa rangaistuksensa täysin moitteettomasti – uuden lain aikaisia tietoja ei tältä osin ole vielä käytettävissä. Nuorisorangaistuksen toimeenpano on ”jatkuvasti käynnissä oleva prosessi”, jossa sallitaan pienehköjä toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomuksia, eikä liialliseen tiukkuuteen ole yleensä aihetta. Yleisin toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomisen tapa on tietysti ilmoittamaton poissaolo nuorisorangaistukseen kuuluvasta tapaamisesta tai tilaisuudesta. Näitä on sallittu yleensä useita ennen kuin nuorisorangaistus keskeytetään ja ryhdytään menettelyyn sen muuntamiseksi toiseksi rangaistukseksi. Kokeilunaikaisten nuorisorangaistusten keskeytysprosentti oli hyvin korkeana pidetty 38 prosenttia. Kriminaalihuoltolaitoksen tietojen mukaan nuorisorangaistuksen keskeyttämisen syistä keskeisin oli nuoren päihdeongelma. Niissä tapauksissa, joissa nuorisorangaistuksen toimeenpano keskeytettiin, sen tilalle on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tuomittu ehdollista vankeutta toisinaan oheissakolla tai valvonnalla tehostettuna.

Nuorisorangaistus on siis nykyisin vakinainen osa nuorten rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää koko maassa. Kokeilun pitkittyminen oli yhteydessä nuorisorikosoikeuden uudistamistarpeita pohtineen nuorisorikostoimikunnan työhön. Nuorisorikostoimikunnan mietintö julkaistiin keväällä 2003 (KM 2003:2), ja sen pohjalta säädettiin voimassa oleva nuorisorangaistuskilaki. Mietinnössä kuitenkin ehdotettiin myös, että nuorisorangaistuksen käyttöalaa laajennettaisiin 18–20-vuotiaana tehtyihin rikoksiin. Mietinnöstä annetuissa lausunnoissa ehdotus jakoi mielipiteitä (OM 2003:29). Tilanne on näiltä osin edelleen auki. Itse pidän nuorisorangaistuksen laajentamista koko nuorten rikoksentehtijöiden ryhmään tärkeänä, sillä vankeusrangaistuksen vaihtoehtojen lisääminen on näkemykseni mukaan kannatettavaa. Eräiden mielestä nuorisorangaistus ei ole kuitenkaan sen luonteinen seuraamus, että sitä voisi nuorten aikuisten ryhmässä käyttää. Näen itse asian siten, että tämä mahdollisuus tulisi olla käytössä tapauskohtaisen jouston mahdollistamiseksi. Muilta osin argumentit laajentamiselle ovat samat kuin itse seuraamuksen käyttöönotossa (ks. Marttunen 2005b). Uudistus merkitsisi todennäköisesti myös käytännössä 18–20-vuotiaiden vankien määrän vähenemistä.

Nuorisorangaistus ei kokeiluajana löytänyt selvää paikkaansa nuorten rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä, eikä ole löytänyt sitä vielääkään. Tuomioiden vuosimäärät ja seuraamuksen käyttötilanteet ovat vaihdelleet huomattavasti, nuorisorangaistukseen valikoitumisessa on ollut ongelmia ja kokeilussa noin joka kolmas toimeenpano jouduttiin keskeyttämään. Näistä ja eräistä muista ongelmista huolimatta nuorisorangaistuksen tarpeellisuutta ei ole juuri kyseenalaistettu. Sen hyviksi ominaisuuksiksi on osoittautunut *konkreettisuus, intensiivisyys* ja mahdollisuus *räätälöidä seuraamuksen sisältö nuoren yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi*.

Määrällisesti nuorisorangaistuksella on kuitenkin marginaalinen asema nuorten rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä. Sen kanssa samalle ankaruusportaalalle sijoittuva ehdollinen vankeusrangaistus on ensisijainen seuraamus nuorten ”keskivakavassa” rikollisuudessa. Näin on tarkoitus olla jatkossakin: nuorisorangaistus on tarkoitettu tilanteisiin, joissa ehdollinen vankeusrangaistus valvontoineen ei ole riittävän intensiivinen seuraamus rikoskierteessä ja sosiaalisissa ongelmassa olevalla nuorella.

Ehdoton vankeus ja yhdyskuntapalvelu

Selvin ero eri ikäryhmien kohtelussa koskee vankilan ja yhdyskuntapalvelun käyttöä. Esimerkiksi vuonna 2004 alle 18-vuotiaista tuomittiin näihin seuraamuksiin 2 prosenttia, kun ryhmässä 18–20-vuotiaat ehdottoman vankeuden osuus oli 12 prosenttia ja ryhmässä 21-vuotiaat noin 20 prosenttia.

Yhdyskuntapalvelu on alle 8 kuukauden mittaisten ehdottomien vankeusrangaistusten vaihtoehto, joka seuraamusjärjestelmän ankaruusportaikolla sijoittuu ehdottoman vankeusrangaistuksen tasolle. Sen tuomitseminen nuorille on harvinaista, koska yhdyskuntapalvelu tuomitaan ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta. Esimerkiksi vuonna 2004 yhdyskuntapalveluun tuomittiin vain 24 nuorta. Vaikka yhdyskuntapalvelun tuomitseminen nuorille on harvinaista, niissä tapauksissa, joissa sen käyttö on mahdollista (maksimissaan kahdeksan kuukauden ehdoton vankeus), nuorille tuomitaan suhteellisesti useammin yhdyskuntapalvelua kuin muissa ikäryhmissä.

Taulukossa 4 esitetään pidemmän aikavälin tietoja nuorille oikeudenkäynnissä tuomituista rangaistuksista.

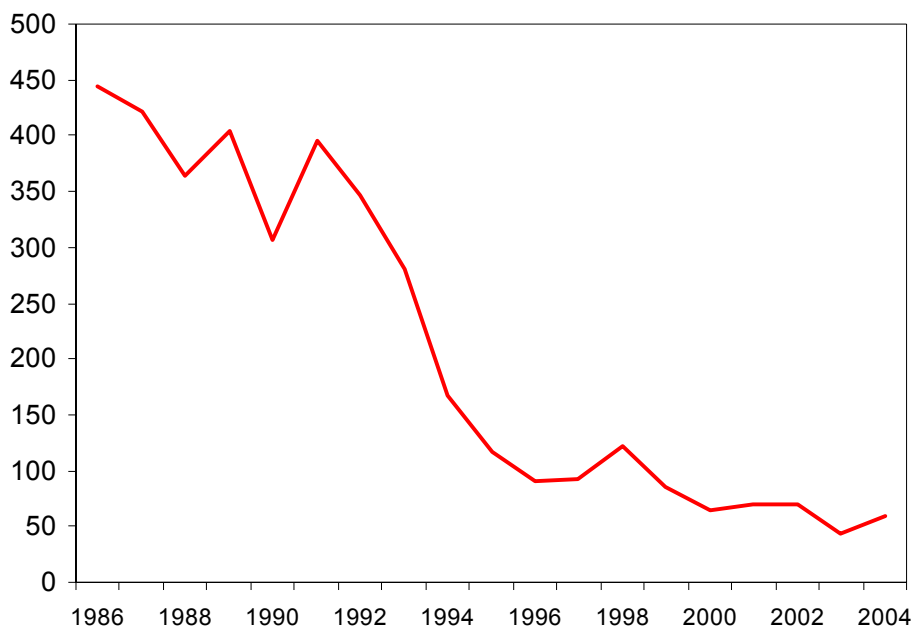
Taulukko 4 15–17-vuotiaille ja 18–20-vuotiaille oikeudenkäynnissä tuomitut rangaistukset vuosina 1991–2004

	Vankeus- ja sakkorangaistuksia		Niistä vankeusrangaistuksia (%)		Vankeusrangaistuksista ehdottomia (%)	
	15–17-v.	18–20v.	15–17-v.	18–20v.	15–17-v.	18–20v.
1991	7 570	11 850	28	32	19	37
1992	6 935	10 518	30	35	17	39
1993	6 181	9 058	32	36	14	37
1994	5 268	8 362	29	36	13	39
1995	5 031	8 429	28	37	11	37
1996	4 785	7 872	27	37	11	41
1997	4 712	7 821	26	36	13	39
1998	4 175	7 915	24	37	18	43
1999	4 340	8 363	20	36	14	42
2000	5 125	9 609	20	35	10	38
2001	5 046	9 940	22	35	9	37
2002	4 228	9 525	24	37	12	34
2003	3 996	9 415	23	38	8	32
2004	4 152	9 742	22	38	9	44

Vankeusrangaistusten osuus nuorille oikeudenkäynnissä tuomituista rangaistuksista oli 1980-luvun lopussa kolmanneksen tuntumassa. Viimeisen 15 vuoden aikana vankeusrangaistusten osuus ryhmässä 15–17-vuotiaat on hieman laskenut, samalla kun tuo osuus ryhmässä 18–20-vuotiaat on noussut. Samaan

aikaan tapahtui tämän artikkelin tarkastelujakson suurin muutos rangaistuskäytännöissä: ehdottomien tuomioiden osuus vankeusrangaistuksista laski alle 18-vuotiaiden ryhmässä vajaasta 20 prosentista alle 10 prosenttiin. Muutos on yhteydessä vuoden 1990 ehdollista rangaistusta koskevaan uudistukseen, jonka mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Painavien syiden vaatimusta on tuomioistuinkäytännössä tulkittu hyvin pidättyvästi; suhteellisen vakavienkin väkivaltarikosten kohdalla nuori on saatettu tuomita ehdolliseen vankeusrangaistukseen ehdottoman sijasta (Marttunen 2005a). 2000-luvulla tilanne on pysynyt vakaana: nuorille tuomituista vankeusrangaistuksista on määrätty ehdottomaksi noin joka kymmenes.

Kuviossa 2 esitetään tiedot alle 18-vuotiaana rikoksen tehneille tuomittujen vankilarangaistusten määrän kehityksestä viimeisen kahden vuosikymmenen aikana, joka valaisee vankeuden käytön vähenemistä konkreettisesti.

Kuvio 2 Alle 18-vuotiaille tuomitut vankilarangaistukset 1986–2004

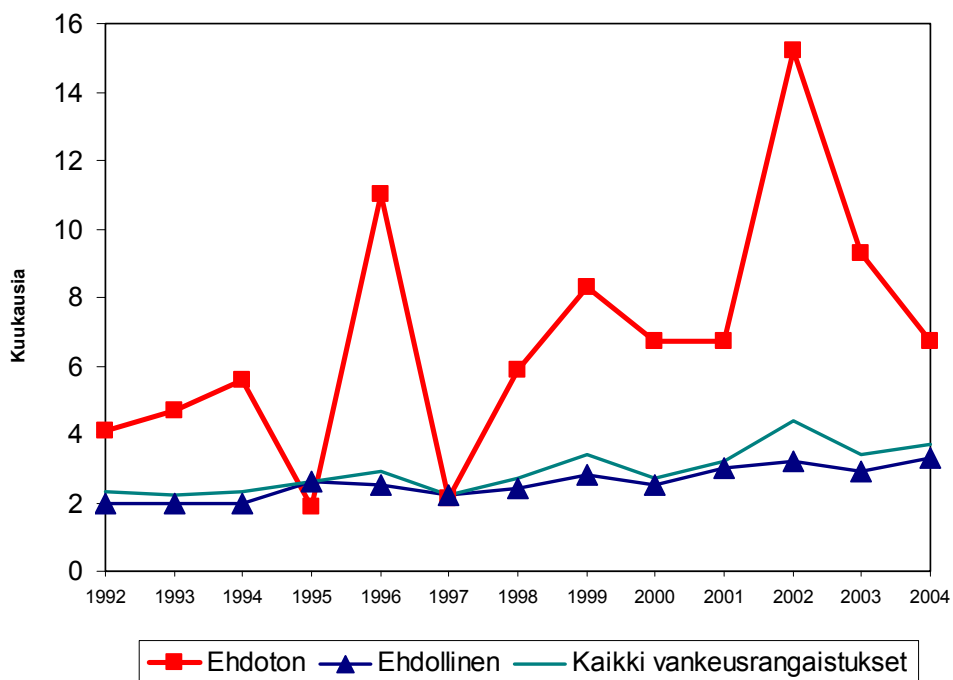
Vuodelle 1990 osuneen notkahduksen jälkeen vankilarangaistusten lukumäärät alenivat jyrkästi vuoteen 1996 saakka. Tämän jälkeen seurasi lyhyt nousu vuoteen 1998. Vuonna 2003 vankilarangaistuksia tuomittiin nuorille vain 43 kappaletta ja vuonna 2004 luku oli 60. Lisäksi vain pieni osa alle 18-vuotiaille tuomituista vankilarangaistuksista tuomitaan teoista, joissa rangaistus ylittää

kahden vuoden rajan, eikä ehdollisen käyttö ole lainkaan mahdollista. Näitä tilanteita ei painavien syiden vaatimus koske.

Vankilan käytön väheneminen on johtunut eniten siitä, että nuoria ei nykyisin tuomita vankeuteen omaisuusrikoksista läheskään samassa mittakaavassa kuin 1980-luvulla. Muutoin nuorten vankilaan lähettämisen vähentymistä selittävät suurelta osin samat syyt, joilla kokonaisvankiluvun laskua 1980–90-lukujen aikana selitetään (ks. Lappi-Seppälä 2006).

Nuorten ehdottomat vankeusrangaistukset koostuvat oikeastaan kolmesta ryhmästä: (1) törkeät väkivaltarikokset, (2) laajat ja pitkäkestoiset omaisuusrikossarjat ja (3) ”huumausainerikollisuuden oheisrikollisuudesta koostuva sekalaisryhmä”, jota ei ole luontevasti mahdollista kuvata tarkemmin sen heterogeenisyyden vuoksi. Alhaisista lukumääristä huolimatta valtaosa (noin 80 %) ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja yhdyskuntapalveluun tuomituita nuorista on tuomitsemishetkellä jo täysi-ikäisiä – niihin johtaneet rikokset on siis useimmiten tehty lähestyttäessä täysi-ikäisyyttä. Ehdottomaan vankeuteen tuomitut nuoret on lähes poikkeuksetta tuomittu aikaisemmin useisiin ehdollisiin vankeusrangaistuksiin.

Kuviosta 3 ilmenee nuorille tuomittujen vankeusrangaistusten (ehdolliset ja ehdottomat) keskipituus vuosina 1992–2004. Nuorille määrättyjen rangaistusten keskipituus on jonkin verran aikuisryhmää alempi. Ehdollisten keskipituus on ollut 3 kuukauden tuntumassa. Suuret heilahtelut nuorten vankilarangaistusten keskipituudessa johtuvat niiden vähäisestä määrästä. On kuitenkin mahdollista ja todennäköistäkin, että vankilan välttäminen viimeiseen asti on johtanut siihen, että silloin kun vankeutta on koettu pakolliseksi käyttää, ovat tuomiot sitten pitkiä. Kuitenkin noin puolet nuorten vankilarangaistuksista on alle 4 kuukauden mittaisia.

Kuvio 3 Nuorille tuomittujen vankeusrangaistusten keskipituus vuosina 1992–2004

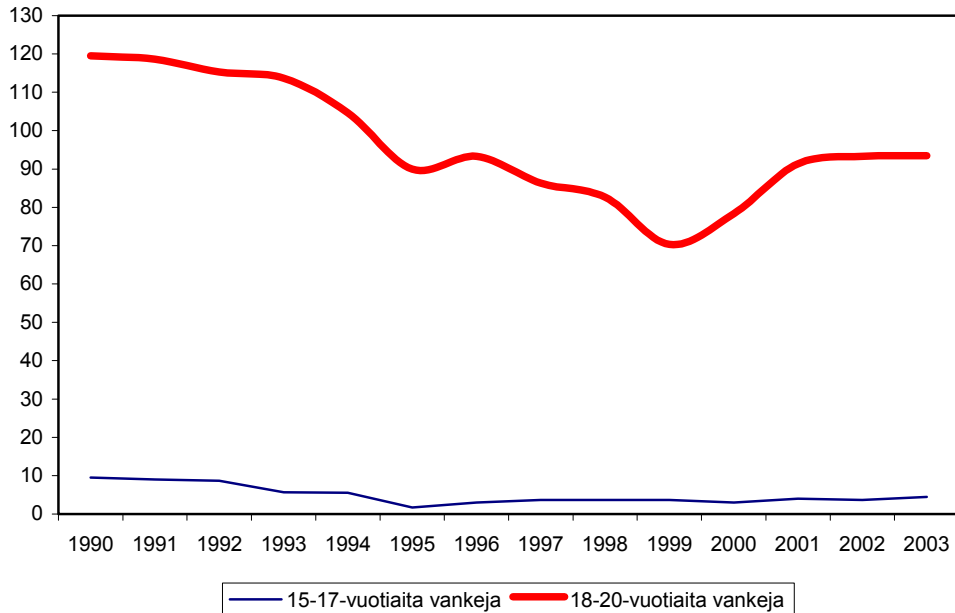
Vankiluku

Nuorten rangaistusvankien osuus kaikista rangaistusvangeista on hyvin pieni: alle 18-vuotiaiden vankien osuus kaikista vangeista oli vuoden 2005 alussa 0,2 prosenttia ja 18–20-vuotiaiden osuus vajaa neljä prosenttia. Nämä ja jäljempänä esiteltävät tiedot perustuvat vuosittain touko- tai lokakuun alussa tehtyihin vankilukuilmoituksiin. Tässä yhden päivän tilanteeseen perustuvassa tarkastelussa kapeaan ikäryhmään kuuluvien vankien määrä on jossain määrin sattumanvarainen. Pääsuuntaus on silti selvä: nuorisovankien määrät laskivat johdonmukaisesti 1990-luvulla. Ikäryhmän 18–20-vuotiaat osuus vangeista ja määrä laski 1990-luvun aikana lähes puoleen, nousi vuosituhannen taitteessa, mutta on nyttemmin kääntynyt laskuun.

Alle 18-vuotiaita vankeja oli 16.10.2005 kolme, jonka lisäksi alaikäisiä tutkintavankeja oli tuolloin kahdeksan. Viimeaikainen huolestuttava kokonaisvankiluvun kasvu ei siis ole koskettanut lainkaan nuoria.

Silmiinpistävän suuri ero nuorille tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten (kuvio 2) ja vankien (kuvio 4) määrässä johtuu siitä, että nuorena henkilönä tuomitut ovat useimmiten ehtineet täyttää 18 vuotta vankeuden suoritta-

misen alkaessa. Tämä ”täysi-ikäistyminen” puolestaan johtuu siitä, että ehdottomaan vankeuteen johtavat rikokset tehdään yleensä 17-vuotiaana ja rikosprosessi mahdollisine valituksineen kestää näissä tapauksissa verraten kauan.

Kuvio 4 15–17-vuotiaita ja 18–20-vuotiaita vankeja vankilukuilmoituksen mukaan 1990–2004, kolmen vuoden liukuva keskiarvo

Tässä kohdin on kuitenkin syytä huomioida, että myös osa lastensuojelun vapaudenmenetykseen ja laitossijoitukseen johtavista pakkotoimista perustuu lasten ja nuorten tekemiin rikoksiin. On arvioitu, että vuosittain noin 70 ikäryhmään 15–17-vuotiaat kuuluvaa nuorta altistetaan tahdonvastaisesti lastensuojelun pakkotoimille siksi, että he ovat tehneet rikoksia. Tämä luku vastaa kutakuinkin nuorille tuomittujen vankilarangaistusten määrää. Arviot siitä, kuinka paljon lastensuojelunjärjestelmän pakkotoimien piirissä on vuosittain rikosperusteella laitokseen sijoitettua nuoria, on muutamia satoja. Tämä on viitteellinen arvio, mutta joka tapauksessa moninkertaisesti suurempi kuin vankiloissa olevien nuorten määrä (Kuula ym., tämä teos lähteinen).

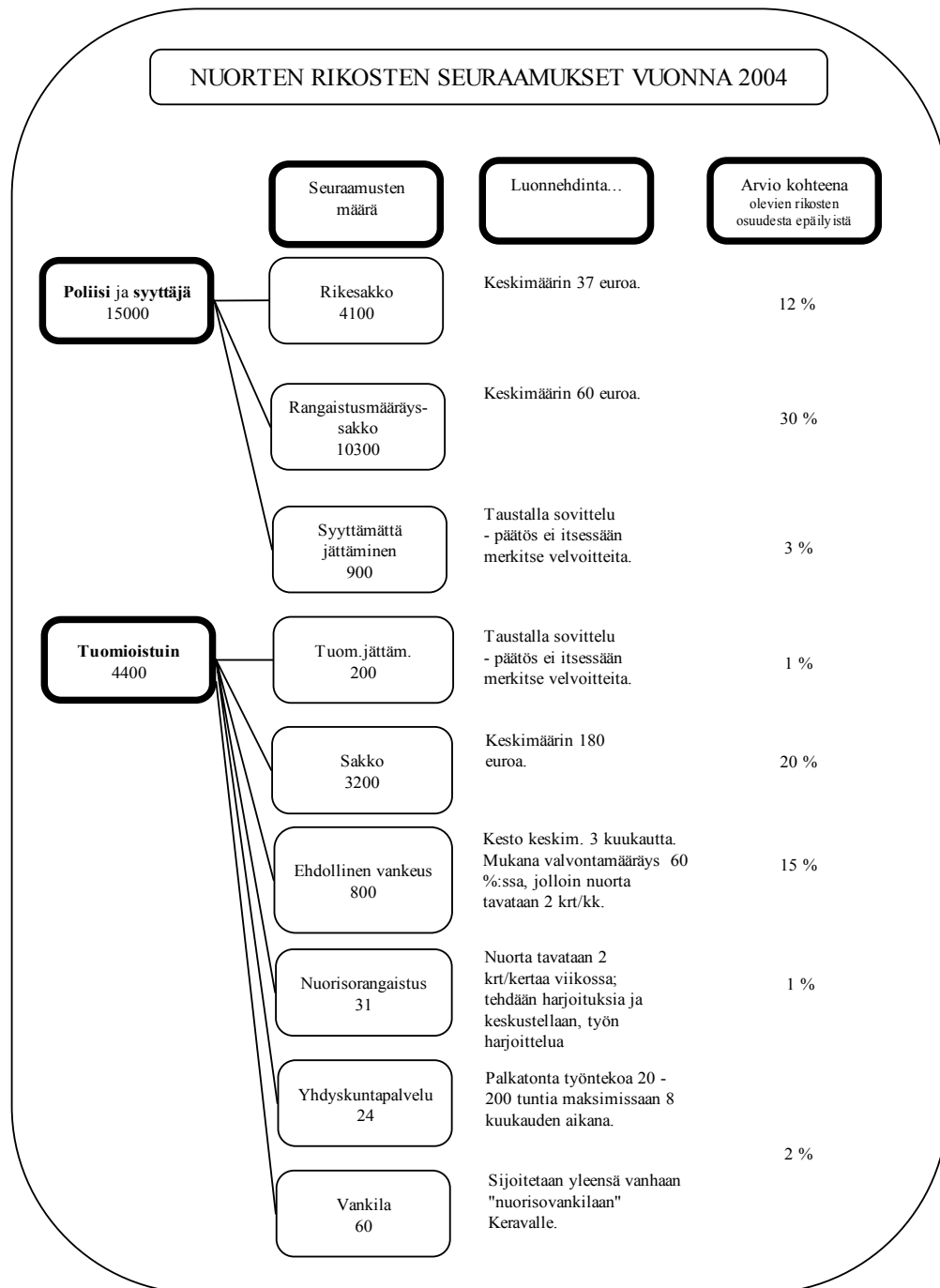
Nuorten kontrollikoneiston toiminnan kokonaisvirta

Edellä lausuttua on syytä täydentää eräillä tiedoilla ja huomautuksilla muista nuorisorikollisten käsittelyjärjestelmistä.

Sovittelu koskee vuosittain arvioilta 1 500 alaikäistä rikoksesta epäiltyä. Tämän pohjalta voidaan esittää arvio, että sovitteluun osallistuu vajaa 10 prosenttia nuorena henkilönä rikoksesta kiinnijääneistä. Soviteltujen nuorten rikosten määrä on viime vuosina hieman laskenut (Takala 2001; Salonen 2004).

Kaikista edellä mainituista rikosprosessiketjun vaiheista tulisi välittyä tietoa myös *lastensuojeluviranomaisille*. Rikosoikeusjärjestelmän puolella lähdetään liikkeelle ajatuksesta, että lastensuojelu toimisi jollain tavoin kaikkien nuorisorikollisten kanssa. Kuitenkin vain osassa tapauksista rikos johtaa käytännössä lastensuojelun toimenpiteisiin. Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärät ovat viimeisen 10 vuoden aikana kaksinkertaistuneet. Huostaanotettujen lasten kokonaismäärä ja tahdonvastaisten huostaanottojen määrä ovat kohonneet noin kolmanneksen (Stakes 2005). Vastaavana ajankohtana nuorten tekemien rikosten määrä on edellä kuvatulla tavalla vähentynyt. Lastensuojelun asiakasmäärien nousu ei voi siis johtua nuorten rikollisuudessa tapahtuneista muutoksista. Siitä, mikä vaikutus rikollisuudella ylipäänsä on lastensuojelun asiakasmääriin, ei ole mahdollista lausua tässä yhteydessä. Jokseenkin selvää kuitenkin on, että lastensuojelun pakkotoimien kohteena on olennaisesti suurempi määrä nuoria kuin tähän ikäryhmään kuuluvia on vankilassa (Ks. Lappi-Seppälä 2000, 221; Kuula ym., tämä teos).

Edellä esitetyt tiedot voidaan kiteyttää seuraavaan nuorten kontrollikoneiston kokonaisvirtaan. Kuvion lukuja ei ole aihetta laajemmin kerrata. Kolmi- ja nelinumeroisia lukuja on selvyuden vuoksi pyöristetty lähimpää sataan.

Huomautus: Kaavion oikeassa laidassa olevista prosentiosuuksista ei tule summaksi 100 prosenttia, koska kaikki rikosepäilyt eivät johda syyksilukemiseen. Kyseiset arviot on lisäksi tehty vuoden 2003 tietojen perusteella, koska Tilastokeskus ei enää julkaise tietoja tavalla, joka mahdollistaisi laskelman esittämisen.

Kokonaisarvio nuorten seuraamusjärjestelmän toiminnasta

Olen tässä artikkelissa todennut, että vankeuden käyttö nuorten ryhmässä on erittäin vähäistä. Niin kotimaisessa kuin ulkomaisessa kriminaalipoliittisessa keskustelussa usein toistettu iskulause nuorten vankeuden minimoimisesta – joka on vahvistettu useissa kansainvälisissä sopimuksissa ja suosituksissa – on Suomessa toteutettu mallikelpoisesti. Uusklassisen kriminaalipolitiikan ajatus vankilarangaistuksen viimesijaisuudesta on ohjannut myös aivan viimeaikaista lainvalmistelua. Vankeuden välttämiseksi on löydettävissä selvää tukea kriminologisen tutkimuksen valtavirrasta. Myös kotimainen tutkimus on osoittanut, että nuorisovankien uusimisluvut ovat synkkiä.

Vankilarangaistusten käyttö nuorille on kaikilla mittareilla vähentynyt; 1990-luvun alkuun verrattuna vankeuden määrä on laskenut kymmenesosaan. Samaan aikaan käyttöön otetut uudet seuraamukset, nuorisorangaistus ja yhdyskuntapalvelu, ovat pysyneet määrällisesti hyvin vähäisessä asemassa. Sakkorangaistus on nuorten rangaistusjärjestelmän kulmakivi, ja nuorten rikosten vakavoituessa käytetään ensisijaisesti ehdollista vankeutta.

Viimeisen 15 vuoden aikana kaikkien käytössä olevien rangaistusten määrät ovat laskeneet. Suurelta osin tämä johtuu rikollisuuskehityksestä, eikä seuraamuskäytäntöjen lievenemisestä. Merkittävää on huomata, että kolme neljäsosaa nuorten seuraamuksista määrätään joko poliisin tai syyttäjän toimesta, siis muualla kuin tuomioistuimissa. Vaikeasti tulkittavissa on sitä vastoin tieto, että 1990-luvun alussa tuomioistuimissa käsiteltiin lähes 80 prosenttia nuorten rikoksista, kun vuonna 2003 vastaava osuus oli noin 40 prosenttia.

Merkille pantavaa on se, että samaan aikaan lastensuojelua ja yhteiskunnan asenneilmapiiriä tutkivat henkilöt puhuvat kontrollin ankaroitumisesta (Harrikari 2004, 288–290). Vastaavia puheenvuoroja on esitetty myös yleisen rikosoikeuden toiminnasta. Ilmentymänä tästä vankiluku on muutaman viime vuoden aikana noussut neljänneksellä vuosituhannen alkuun verrattuna ja ensimmäisen kerran yli 4 000:n sitten vuoden 1987 (Lappi-Seppälä 2003; Rikosseuraamusviraston tiedote 20.10.2005).

Nuorten rikollisten käsittelyjärjestelmää kuvaavista edellä käsitellyistä tiedoista vastaavia päätelmiä kontrollin ankaroitumisesta ei voida tehdä. Päinvastoin, kaikki tiedot puhuvat toiseen suuntaan. Rangaistusten määrät ovat laskeneet ja ehdottomia vankeusrangaistuksia tuomitaan nuorille vähemmän kuin koskaan. Ehdollisten vankeusrangaistusten pituudet eivät ole olennaisesti

muuttuneet, sakkojen suuruus on pysynyt ennallaan eivätkä muutkaan mittarit kerro ankaroitumisesta.

Samaan aikaan nuorten rikosentekijöiden lainsäädännölliseen asemaan on kiinnitetty lainvalmistelussa enemmän huomiota kuin 30 vuoteen. Lainvalmistelijoiden aktiviteetti on johtunut ilmeisestä tarpeesta arvioida uudelleen nykyisen sääntelyn toimivuutta. Todennäköisenä lopputuloksena tässä arviointityössä on pääosin hyväksi koetun järjestelmän perusteiden säilyttäminen, voimassa olevien lakien hienosäätö ja nuorten yksilöllisten piirteiden laajempi huomioiminen rikosoikeudellisissa käytännöissä. Myös kansainvälistymisellä on otaksuttavasti ollut oma merkityksensä voimassa olevien järjestelyjen uudelleenpunnintaan. Lisääntynyt ja voimakkaammin esiin on tullut tieto siitä, että maamme nuoria rikosentekijöitä koskevat järjestelyt ovat kansainvälisessä vertailussa vaatimattomia. Voi siis olla niin, että kansainvälistymisen myötä tutkijoiden ja muiden alan toimijoiden tietoisuus toisista järjestelmistä ja sitä kautta kriittinen katse omaa järjestelmää kohtaan on lisääntynyt. Myös yleisesti nuoriin yhteiskunnallisessa keskustelussa kohdistettu lisääntynyt huomio selittää sitä, miksi ikäryhmää koskevaa rikoslainsäädäntöä on arvioitu viime vuosina perusteellisesti.

Aktivoituneen lainsäädäntötyön taustalla voidaan lisäksi havaita vuosittain vaihteessa esiintynyt nuorten henkirikospiikki (Lehti, tämä teos). Lyhyeen ajanjaksoon osuneet raat väkivaltarikokset (kuten Eveliina Lappalaisen tapaus, Heinojen surma, Keravan ”butaanisurmat” ja Turun vappupuukotus) johtivat mediassa valtavaan huomioon. Henkirikospiikin nousua ja laskua ei kumpakaan voi selittää rangaistusten ankaruustasolla; luultavasti niillä ei ole mitään tekemistä rangaistustason ankaruuden kanssa. Toisaalta median rikosuutisointi ja erityisesti väkivaltautisointi oli dramaattisesti kasvanut jo aikaisemmin, 1990-luvun alussa.

Lopuksi on syytä esittää tulkinta, mihin suuntaan rikosseuraamusjärjestelmää ollaan kehittämässä. Kuten sanottu, loppumetreillä oleva nuoris rikosoikeudellisen sääntelyn arviointi- ja uudistushanke johtuu pikemminkin tarpeesta uudelleen arvioida nuorten seuraamusjärjestelmän toimivuutta kuin sen toiminnassa havaituista suurista ongelmista. Nuoria rikosentekijöitä koskevan sääntelyn arvioinnissa on selvästi lähdetty liikkeelle ajatuksesta, että *seuraamusjärjestelmän vaikuttavuutta tulisi lisätä*. Vaikuttavuuden lisääminen ei kuitenkaan perustu rangaistuksellisten keinojen oletettuun pelotevaikutukseen vaan pikemminkin päinvastoin. Nuoris oarestia lukuun ottamatta kaikki ehdotetut muutokset liittyvät sosiaalisten näkökohtien painottumiseen nuorten rikosoikeudellisessa kohtelussa. Tämän kanssa linjassa sosiaalisen sektorin autta-

vien ja tukevien toimien tarpeen arviointi halutaan varmistaa kaikissa nuorten rikoksissa.

Rangaistuksen käyttöä itsessään ei siis perustella sillä, että niillä vähennettäisiin uusintarikollisuutta, vaan nuoriin kohdistettavien toimien sisältöä halutaan järkeistää ja kaavamaisuutta pyritään vähentämään. Käynnissä olevaa lainvalmistelutyötä voidaan ehkä luonnehtia siten, että siinä arvioidaan, millainen merkitys uusimman vaikuttavuustutkimuksen sanomalle tiettyjen rangaistusjärjestelmän toimien toisia suuremmalle vaikuttavuudelle tulee lainsäädännössä antaa. Yleisen rikosoikeuden puolella tämä on ilmennyt vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosisältöjen kehittämissä (Lappi-Seppälä 2005). Nuorisorangaistus on konkreettinen esimerkki siitä, että rangaistusjärjestelmän toiminnassa pyritään lisäämään sosiaalistumiseen liittyviä tavoitteita. Seuramuksen sisältö ilmentää enemmän kognitiivis-behavioraalisesti suuntautunutta sosiaali- ja lastensuojelutyötä kuin niitä työtapoja, joihin rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän käytännöissä on totuttu. Juuri tämä uutuus, joka voi näyttäytyä lakia soveltavan syyttäjän ja tuomarin näkökulmasta epämääräisyydeltä ja lainsäädännön väljyydeltä, onkin varmaan suurin syy siihen, miksi nuorisorangaistuksen käyttöä on turhankin paljon kartettu.

Suomalaisen rikosoikeustutkimuksen näkökulmasta ja kielenkäytöllä kaikki sanottu voidaan kiteyttää yhteen lauseeseen; *erityisestävät tai -preventiiviset näkökohdat ovat saamassa lisää painoarvoa nuorten rikosseuraamusjärjestelmässä*. Ja toisaalta: rikosoikeudelliset käytännöt ja lastensuojelutyö ovat periaatteellisesti täysin vastakkaisista lähtökohdistaan huolimatta lähentymässä.

Lähteet

- Albrecht, Hans-Jörg (2004) Youth Justice in Germany. *Teoksessa* Tonry, Michael & Doob, Anthony N. (toim) *Youth Crime and Youth Justice. Comparative and Cross-National Perspectives. Crime and Justice: A Review of Research*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Harrikari, Timo (2004) *Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämisasiakirjoissa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 48.
- Heinz, Wolfgang (2005) *Das strafrechtliche Sanktionensystem und die Sanktionierungspraxis in Deutschland 1882–2003*. Stand: Berichtsjahr 2003. Version: 2/2005.
- Jääskeläinen, Petri (1997) *Syyttäjä tuomarina. Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamuluonteisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Kivivuori, Janne (2005) Nuoret rikoksen tekijöinä, uhreina ja kontrollin kohteina 1995–2004. *Teoksessa* Janne Kivivuori & Venla Salmi: *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004. Teemana sosiaalinen pääoma*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 214.
- KM 2003:2: Nuorisorikostoimikunnan mietintö, Oikeusministeriö.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1999) *Ehdollisen vankeuden käyttökerroista ja kasaumat*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 42.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2000) *Rikosten seuraamukset*. Porvoo: WSOY.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2001) *Yleisökäsitykset ja vuoden 1999 sakkouudistus. Haastattelututkimus väestön sakkojärjestelmää ja liikennesakkoja koskevista käsityksistä vuosina 1999–2001*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 195.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2003) Muuttuuko kriminaalipolitiikka – ja mihin suuntaan? *Teoksessa* Tapio Lappi-Seppälä & Raimo Lahti (toim.) *Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII, Pekka Koskiselle omistettu*. Helsinki: Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 237.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2004) Kontrolliviranomaisten toiminta. *Teoksessa* *Rikollisuustilanne 2003. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 209.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2005) *Nuoret kriminaalipolitiikan näkökulmasta*. Julkaisematon puhe vuoden 2005 valtakunnallisilla syyttäjäpäivillä.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2006) Youth Justice in Finland: Model of tolerance? *Teoksessa* *Comparative Youth Justice*. Sage, painossa, ilmestyy keväällä 2006.
- Lumme, Taina & Vogt-Airaksinen, Tiina (13.3.2006) *Ensimmäiset nuorisorangais-
tukset koettu vaikuttaviksi ja raskaiksi*. Rikosseuraamusviraston tiedote.
- Marttunen, Matti & Kivivuori, Janne (2005) Nuorisorikollisuus. *Teoksessa* *Rikollisuustilanne 2004. Rikollisuus tilastojen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 215.

- Marttunen, Matti (2002) *Nuorisoprosessi. Lasten ja nuorten tekeminen rikosten vi-ranomaiskäsittelyn arviointia*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 192.
- Marttunen, Matti (2004) Ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamusten käyttö. *Haaste* 4/2004, s. 25–26.
- Marttunen, Matti (2005a) Nuorisorikosoikeus ja nuorisoprosessi. *Teoksessa Nuoren oikeudet*. Edita 2005.
- Marttunen, Matti (2005b) Nuorisorangaistus – Tausta, kokeiluaika ja tuomitsemi-nen? *Lakimies* 2/2005.
- Marttunen, Matti & Takala, Jukka-Pekka (2002) *Nuorisorangaistus 1997–2001. Uu-den rangaistuslajin arviointia*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193.
- Melander, Sakari (2002) Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedelly-tykset. *Lakimies* 6/2002 s. 938–961.
- Ohjenuora: Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja 2/2005. Kriminaalihuoltolaitos 2005.
- OM 2004:12: Nuorisorikostyöryhmän mietintö, Oikeusministeriö.
- Rikosseuraamusviraston tiedote 20.10.2005: Vankeja on nyt yli 4000. <http://www.rikosseuraamus.fi/33272.htm>
- Salonen, Jari (2004) *Rikos- ja riita-asioiden sovittelu Suomessa. Vuoden 2004 kunta-kyselyn tulokset*. Arviointiraportteja 7/2004. Helsinki: Stakes.
- Sarnecki, Jerzy & Estrada, Felipe (2004) *Juvenile crime in Sweden. A trend report on criminal policy, the development of juvenile delinquency and the juvenile justice system*. Department of Criminology.
- Smolej, Mirka (2005) *Rikosseuraamusten tutkimus Suomessa. Katsaus tutkimuksen painopisteisiin ja resursseihin*. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 66.
- Stakes 28.6.2005: Lastensuojelu 2004. Tilastotiedote 14/2005.
- Takala, Jukka-Pekka (2001) Rikosten sovittelu. *Teoksessa Rikollisuustilanne 2000. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa*. Helsinki: Oikeuspoliit-tisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 183.
- Tonry, Michael & Doob, Anthony (2004) Youth Crime and Youth Justice: Comparative and Cross-National Perspectives. *Crime and Justice: A Review of Research* Vol. 31, Chicago.
- Tuori, Kaarlo (2004) *Sosiaalioikeus*. Helsinki: WSOY Lakitieto.